

Kerem Çavuşlu

Dr. Eğitim Müfettişi Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Dr. Education Inspector, Kayseri Provincial Directorate of National Education
Kayseri/Türkiye
keremcavuslu@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4394-1102>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 29.06.2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 11.11.2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30.12.2024

Yayın Sezonu/Publication Season: Aralık/December 2024

DOI: <https://doi.org/10.54958/iad.1507177>

Atıf/Cite as: Çavuşlu, Kerem. "Osmanlı'da İç Tehdit Algısı: Safeviyye/Erdebîliyye/Kızılbaşlık (16. ve 17. yüzyıllar)". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 16 (Aralık 2024), 32-66.
<https://doi.org/10.54958/iad.1507177>

İntihal Taraması/Plagiarism Detection

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Osmanlı'da İç Tehdit Algısı: Safeviyye/Erdebîliyye/Kızılbaşlık (16. ve 17. yüzyıllar)

Öz

Erdebil Tekkesi'ne mensup Kızılbaş Türkmen aşiretleri 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru haline geldi. Sultan II. Bayezid döneminde başlayan Kızılbaş nitelikli siyasî ve askerî ayaklanmalar kısa süre içerisinde Anadolu topraklarında yaşayan konargöçer Kızılbaş Türkmen grupları devlet için bir güvenlik meselesi haline getirdi. Osmanlı devlet ricalî devletin bekası adına bu isyancı gruplarla mücadeleyi bir devlet politikası haline getirdi. Erdebil tekkesi uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin desteği ile Anadolu'da kolay bir şekilde örgütlenme imkânı elde etti. Osmanlı sultanları tarafından siyasî ve iktisadî yönden ciddi şekilde desteklenen bu tarikat, Safevî Devleti'nin kuruluşu ile birlikte devlet için önce bir iç sorun ardında da bir dış tehdiide dönüştü. Şah İsmâil'in temsilcileri aracılığı ile Anadolu topraklarında başlatmış olduğu ayaklanmalar nedeniyle Kızılbaş topluluklar yıllarca devlet için iç ve dış tehdit unsuru olmaya devam etti. I. Selim askerî ve dinî bürokrasiyi harekete geçirecek asırlarca sürecek bir mücadele başlattı. Bu mücadele düşük yoğunluklu da olsa yüzyıllar boyu devam etti. Devletin Kızılbaşlara yönelik geliştirmiş olduğu bu olumsuz algı Sünnî halk üzerinde asırlarca etkili oldu. Devlet adamları, din adamlarının görüşlerini kullanarak Kızılbaşlara yönelik ayrıştıracı ve ötekileştirici algı yönetimini başarılı bir şekilde yürüttüler. Devletin

tek taraflı olarak geliştirdiği ve uygulamaya soktuğu bu ayrıştırma ve ötekileştirme politikaları Sünnî halkın bilinçaltında Kızılbaşlara yönelik bir önyargının oluşmasına zemin hazırladı. Anadolu'da yaşayan Sünnî ve Kızılbaş topluluklar arasında ortaya çıkan bu ayrışma yıllar boyu süren mücadele sonucu her geçen gün daha da arttı. Bu ötekileştirici politikalar, ayrışmayı daha da derinleştirdi ve gruplar arasında asırlarca süren bir düşmanlığı da beraberinde getirdi. Devletin içeride Kızılbaşlarla dışarıda ise Safevî devletine karşı başlatmış olduğu bu mücadele zaman zaman birtakım suiistimallere sebebiyet verdi. Devlet memurları Kızılbaşlarla mücadele adı altında birtakım haksız ve hukuksuz uygulamalara başvurdular. Devletin başlatmış olduğu baskıcı ve yıpratıcı politikalar sonucu kendi içine kapanan Kızılbaş topluluklar hakkında şehir efsanesi niteliğinde birtakım uydurma haberler dedikodular yapıldı ve iftiraya varan söylentiler yayıldı. Bu söylentiler zamanla Sünnî halkın zihninde yalancı bir hakikate dönüştü. Bu türden söylenti ve iftiralarla Kızılbaşlar toplum dışına itildi ve şeytanlaştırıldı. Müslüman bir topluluk olan Kızılbaşlar siyasî, sosyal, dinî ve askerî gerekçelerle din dışı ilan edildi. Kızılbaşlıkla mücadele 16. yüzyıldan itibaren devlet politikası haline getirilerek uzun yıllar ısrarla ve kararlılıkla devam ettirildi. Bu toplulukların Osmanlı Devleti aleyhine ve Safevî Devleti lehine başlatmış oldukları Kızılbaş nitelikli isyanlar onların iç tehdit unsuru haline gelmesindeki en önemli etken oldu.

Anahtar kelimeler: İslâm Tarihi, Osmanlı Devleti, Safevî Devleti, Erdebil Tekkesi, Kızılbaşlık, Türkmen, I. Selim, I. Şah İsmâil.

Perception of Domestic Threat in the Ottoman Empire: the Safavids/Ardabil Sect / The Qizilbash (16th and 17th centuries)

Abstract

Qizilbash Turkmen tribes who were adherents of the Ardabil lodge became a threat to the Ottoman Empire starting from the 16th century. The political and military uprisings characteristic to Qizilbash that started during Sultan Bayezid II period soon turned the nomadic Qizilbash Turkmen groups living in Anatolian lands into a security issue for the state. The Ottoman ruler made the fight against these rebel groups as a state policy for the sake of the survival of the state. Ardabil lodge had the opportunity to organize its followers easily in Anatolia with the support of the Ottoman State for many years. This sect, which was seriously supported politically and economically by the Ottoman sultans, turned into an domestic problem and then an external threat for the state with the establishment of the Safavid State. Due to the uprisings initiated in Anatolian lands by Shah Ismail through his representatives, Qizilbash groups continued to be an domestic and external threat to the state for years. Selim I mobilized the military and religious bureaucracy and started a struggle that would last for centuries. This struggle continued for centuries, albeit at low intensity. The negative perception developed by the state towards the Qizilbash people had an impact on the Sunni people for centuries. Using the views of the clergy, statesmen successfully managed the discriminatory and alienating perception towards the Qizilbashes. These segregation and marginalization policies, developed and implemented unilaterally by the state, also paved the way for a prejudice against the Qizilbashes in the subconscious of the Sunni people. This separation between the Sunni and Qizilbash communities living in Anatolia increased day by day as a result of the struggle that lasted for years. These marginalizing policies further deepened the division and brought about centuries-long hostility between these groups. This struggle,

which the state initiated against the Qizilbash at home and the Safavid state outside, brought alongside with it some abuses from time to time. Civil servants resorted to some unfair and unlawful practices pretending as if they were fighting against the Qizilbashes. Fabricated news, rumors, and even slanderous rumors were spread in the form of urban legends about the Qizilbash communities, which had become self-absorbed as a result of the oppressive and destructive policies initiated by the state. Over time, these rumors turned into a false truth in the minds of the Sunni people. With such rumors and slanders, the Qizilbash were ostracized and demonized. The Qizilbash, a Muslim community, was declared non-religious for political, social, religious and military reasons. The fight against the redhead (Qizilbash) has become a state policy since the 16th century and has been continued persistently and determinedly for many years. The Qizilbash rebellions that these groups started against the Ottoman Empire and in favor of the Safavid State were the most important factor in their becoming an domestic threat.

Key words: Islamic History, Ottoman State, Safavid State, Ardabil Sect, Qizilbash Turkmen, Selim I, Shah Ismail I.

Giriş

Safeviyye/Erdebil Tekkesi 16. yüzyıla kadar Osmanlı topraklarında rahatça örgütlenme ve yayılma imkânı bulan bir tarikattır. Şeyh Safiyüddîn-i Erdebilî (ö. 735/1334) ile özdeşleşen tekkenin tasavvufi öğretisi Şeyh Sadreddîn (ö. 794/1392) ve Şeyh Hoca Ali (ö. 832/1429) zamanından itibaren Osmanlı idaresindeki Anadolu topraklarına girmeye başlamıştı.¹ Osmanlı sultanlarının da desteği ile konargöçer Türkmen aşiretleri arasında hızlı bir şekilde taraftar bulmuştu.² Safiyüddin Erdebili'den sonra gelenlerin İbn-i Bezaz'a yazdırdıkları Safvetü's-safa isimli eserde anlatılan seyyidlik meselesinin yanısıra siyasallaşma sürecinde şeyhin Hz. Peygamber'i rüyasında görme ve seyyid olduğuna dair uydurma hikâye ve tasavvuf öğretisindeki sade ve basit din anlayışı, bu konargöçer Türkmenler arasında kolaylıkla kabul görmesinde etkili olmuştur.³ Türklerin ve Anadolu'nun İslâmlaşmasında bu ve buna benzer tarikatların önemi inkâr edilemez bir hakikattir.

Osmanlı Sultanları tarafından ilgiye ve lütfâ mazhar olan Erdebil Tekkesi ve onun şeyhleri, Anadolu'ya gönderdikleri halifeleri aracılığı ile konargöçer Türkmen aşiretleri arasında mürid devşirmeyi başarılı bir şekilde gerçekleştirmişlerdi.⁴ 16. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'daki Türkmen aşiretlerin kahir ekseriyetinin Safeviyye tekkesine bağlandıkları görülür. Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra binlerce genci tekkeye hediye etmesi askeri gücü arttırmış, Kızılbaş Türkmenlerin nüfuzu ele geçirmesiyle de zaman içerisinde Safeviyye Tarikatı Anadolu'da büyük bir askeri güce dönüşmüştür.⁵ Safevî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Erdebil Tekkesi sûfleri olan Kızılbaş Türkmen aşiretleri, eşzamanlı olarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketi başlatmışlardı.⁶

Şah İsmail'in (1524) Şah olarak Safevî Devleti'nin başına geçmesi Kızılbaş Türkmen aşiretleri ve Osmanlı Devleti arasında önemli bir kırılmayı da beraberinde getirdi. Yıllarca Osmanlı Devleti'ne sadık reaya olarak yaşamış olan Erdebil tekkesi

¹ Mefail Hızlı, "Somuncu Baba (ö. 815/1412) (Şeyh Ebû Hâmid Hamidüddîn Aksarâyî)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 265-266.

² Mustafa Ekinci, "Safeviyye Tarikatı ve Türkmenler Üzerindeki Rolü", *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 149.

³ Yılmaz Karadeniz, "Erdebil Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Siyasallaşma Süreci ve Meşruiyet Meselesi", *Akademik MATBUAT*, <http://dergipark.gov.tr/matbuat> 3/1 (Haziran 2019), 5-12; Serap Şah, *Safvetü's-Safâ'da Safiyüddîn-i Erdebilî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Menkıbeleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 33-37.

⁴ Ahmet Taşğın - Atay Öner, "Erdebil Tekkesinin Rum Diyarındaki Halifesi Şeyh Hamidi Veli Nam-ı Diğer Somuncu Baba", *II. Milletlerarası Azerbaycan - Türkiye Münasebetleri Sempozyumunun Bildirileri* (Elektronik Kitap, 2017), 253-257.

⁵ Ş. Cem Tuysuz - Şahin Yılmaz, "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5/3 (Aralık 2019), 732-733.

⁶ Rıza Yıldırım, *Turkomans Between Two Empires: The Origins Of The Qizilbash Identity in Anatolia (1447-1514)* (Ankara: The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, A Ph.D. Dissertation, 2008), 245-412.

mürüdrleri olan Kızılbaş Türkmenler, Safevî Devleti'nin kurulduğu ve geliştiği yıllara paralel olarak isyan hareketlerine giriştiler. 1501 yılında ortaya çıkan Kızılbaş nitelikli Karamanoğlu Mustafa ayaklanmasıyla birlikte bu gruplar devlet için iç düşman unsurlar haline geldi.⁷ 16. ve 17. yüzyıllar arasında meydana gelen Kızılbaş nitelikli birden fazla isyan hareketi Osmanlı Devleti için birtakım sorunlara neden oldu. Bu sorunu çözmek için de devlet ricali önemli birtakım tedbirler almak zorunda kaldılar.⁸

Sultan II. Bayezid ve Sultan I. Selim ile birlikte Anadolu Kızılbaş Türkmenleri için yeni bir dönem başlar. Bu dönem Kızılbaş Türkmenler için takiplerin, sürgünlerin ve cezaların katı bir şekilde uygulandığı bir devre tekabül eder. Osmanlı devlet ricali Kızılbaş Türkmenleri devletin güvenliği ve bekası açısından bir tehlike ve tehdit olarak algılamaya başlar. Devlet bu tehdit algısını toplumun geneline yayarak Anadolu Türkmenleri arasında korku iklimi oluşturur. Bu algının yönetiminde siyasî, sosyal, dinî, kültürel, mezhebî, iktisadî, hukukî ve askerî mücadele araçlarını kullanmaktan da çekinmez.⁹

Siyasî kararlara mesnet teşkil eden dinî fetvalar aracılığı ile Kızılbaş Türkmenler aleyhine olumsuz algı oluşturuldu. Kızılbaşlarla mücadelede Sünnî reayanın desteği alınmaya çalışıldı. Olumsuz Kızılbaş algısının yayılmasında ve halkın bilinçaltına yerleşmesinde din adamlarının fetvaları etkili oldu. Bu fetvalar aracılığı ile Sünnî-Kızılbaş ayrışması derinleştirildi. Din dışı fırka olarak nitelendirilen Kızılbaş kitlelerin katline, mallarının müsaderesine dinî açıdan izinler verildi. Din adamlarının vermiş olduğu bu fetvalar siyasî, askerî, hukukî ve iktisadî birtakım uygulamalara da zemin hazırladı. Bu uygulamalar zaman zaman devleti koruma refleksine bağlı olarak ölçsüz muameleleri de beraberinde getirerek birtakım suiistimler kapı araladı.¹⁰

Bu çalışmayla 16. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı devlet ricali ve sünnî reayanın bilinçaltına yerleşen olumsuz Kızılbaş algısının tarihsel arka planı tarihî veriler ışığında yorumlanarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makalede ele alınan konu 16. ve 17. yüzyıllarla sınırlandırılacaktır. Ancak Osmanlı'da oluşan Kızılbaş algısının tarihsel arka planı Erdebil tekkesinin Anadolu topraklarında yayılma süreci ile birlikte ele alınacaktır. Çalışmanın sınırların aşmamak için algıyla ilgili ayrıntılara girilmeden genel değerlendirmeler yapılacaktır.

⁷ Ümit Erkan, *16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 82-299.

⁸ Muhammed Ali Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi (16.-17. Yüzyıllar)* (Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 98-163.

⁹ Saim Savaş, "Osmanlı Dönemi Arşiv Belgelerinin Alevilik Araştırmaları Bakımından Önemi", *OTAM* 44 (Güz 2018), 281-303.

¹⁰ Sayın Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Şifî İnançların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2002), 93-100.

1.Safeviyye/Erdebil Tekkesi'nin Kısa Tarihi ve Anadolu'daki Türkmen Aşiretlerine Etkisi

Safeviyye nam-ı diğer Erdebil Tekkesi Şeyh Safiyüddîn-i Erdebîlî tarafından kurulduğu kabul edilen bir tarikattır. Şeyh Safiyüddîn-i Erdebîlî aslında bu tarikatın ana kurucusu değildir. Şeyh İbrahim Zâhid-i Gilânî'nin (1301) önce müridi ardından ona damat olmuştur.¹¹ Şeyhinin ölümünden sonra tekkenin başına geçmiştir.¹² Safiyüddîn, şeyhinin ölümünden sonra geniş bir sosyal tabana sahip kurumsallaşmış bir tekkenin şeyhi olmuştur.¹³ Tekkenin başına geçtikten sonra Şeyh Zahid-i Gilânî'nin kurumsallaştırdığı bu sosyal yapıyı Erdebil'e taşıyarak yeni bir süreç başlatmıştır.¹⁴ İlhanlıların son dönemlerinde yaşayan Şeyh Safiyüddîn, müslümanlığı kabul eden Gâzân Han (1304), Olcaytu (1316) ve Ebû Said Han'dan (1335)¹⁵ siyasî ve iktisadî destek görmüştür.¹⁶

Safiyüddîn'in ölümünün ardında yerine oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî (1392) Safeviyye tekkesinin yeni lideri olmuştur.¹⁷ Şeyh Sadreddin dönemi siyasî otorite boşluğunun yaşandığı bir devre rastlamıştır. İlhanlı Devleti'nin 1335 yılında yıkılma sürecini girmesiyle birlikte yeni siyasî oluşumlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İlhanlı Devleti'nin egemen olduğu coğrafyada yeni devletler kurulmuştur.¹⁸ Şeyh

¹¹ Derviş Ahmed Dede b. Lütfullah Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr fi tercümeti câmi'ü'd-düvel*, çev. Ahmet. b. M. eş-Şâir Nedim (İstanbul: Matba-i Âmire, 1285), 3/180; Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, ed. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 2013), 330; Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halifeleri ve Anadolu Türkleri)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 1,2; Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 5.

¹² Daha fazla bilgi için bk. Yılmaz Karadeniz, "Erdebil Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Siyasallaşma Süreci ve Meşruyet Meselesi", *Akademik MATBUAT*, <http://dergipark.gov.tr/matbuat> 3/1 (Haziran 2019), 1-16; Yılmaz Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (ts.), 53-57; Yılmaz Karadeniz, "Safevî Tarikatı'nın Seyidliği ve Şiiliği Meselesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 75 (2015), 15-28.

¹³ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 13-24.

¹⁴ Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarih* (Ankara, 2002), 164,165.

¹⁵ Gâzân Han, Olcaytu ve Ebû Said Han İlhanlı Devleti'nin İslam'ı kabul etmiş olan hükümdarlarıdır. Gâzân Han Sünniliği devletin resmi mezhebi haline getirir. Sünni müslümanlar arasındaki olumsuz Moğol algısını yıkmak için büyük çaba harcar. Kendisinde sonra gelen Olcaytu Şiiliğe yönelir. Onun döneminde ise Şiilik devletin resmi mezhebi haline gelir. Bu iki hükümdar döneminde Sünni ve Şiiler arasında iktidar kavgaları yaşanır. Ebû Said Han döneminde yaşanan siyasî ve askerî sorunlar devletin yıkılması ile sonuçlanır. Daha fazla bilgi için bk. Hanifi Şahin, "İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dinî-Mezhebî Kabullerin Rolü", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi İLTED Erzurum* 45 (Ocak 2016), 110-132. Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/105-108.

¹⁶ Hanifi Şahin, "Câmiü't-Tevârîh'e Göre Gâzân Hân'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları", *Bilgi* 73 (2015), 207-230; Şahin, "İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dinî-Mezhebî Kabullerin Rolü", 109-138; Hamidreza Mohammednejad, "Erdebil Tarikatı ve İlhanlılar: Tasavvuf ve Siyaset İlişkisinde Yeni Dönem", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/57 (2015), 99-120.

¹⁷ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/180.

¹⁸ A.Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 231,232.

Sadreddîn, bu siyasal belirsizlikten yararlanma yoluna giderek kendi sosyal tabanını siyasî ve askerî açıdan güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁹ Bölgede iktidar mücadelesine giren siyasal gruplar arasında tarafsız kalamayan Şeyh Sadreddîn, bu hareketiyle muhalif konumuna düşmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte siyasî, askerî, iktisadî ve dinî faaliyetlerine hız veren Şeyh Sadreddîn, bir yandan da çeşitli bölgelere halifeler göndererek tekkenin propagandasını yaptırmıştır.²⁰

Şeyh Sadreddîn'in vefatından sonra müridler, tekkenin başına Hoca Alaeddin Ali'yi (1429) getirip onu şeyh olarak onu kabul etmişlerdi.²¹ Hacı ya da Hoca Ali dönemi tekkenin siyasallaşma sürecinin hız kazandığı bir devre takabül eder. Bu dönemde bölge Timurluların eline geçmişti.²² Emir Timur, bölgenin yeni siyasal figürüydü. Safeviyye tekkesi geniş bir coğrafyada mürid tabanı olan bir kuruma dönüşmüştü. Emir Timur (ö. 807/1405), 1402'deki Ankara savaşı dönüşünde Erdebil'e uğramış, Şeyh Hoca Ali ile görüşmüş ve ona iltifatlarda bulunmuştur. Bu görüşmede Şeyh Hoca Ali, Emir Timur'dan birtakım ricalarda bulunmuş o da bu ricaları kabul etmişti. Şeyh Hoca Ali, Timur'un Ankara Savaşı sonrasında esir aldığı askerleri kendisine bağışlamasını talep etmiş, Timur da bu talebi kabul etmişti. Bu esirler serbest kalınca bir kısmı şeyhin izni dâhilinde Anadolu'ya geri dönmüş, bir kısmı da Erdebil tekkesine bağlanarak orada kalmayı tercih etmişti. Emir Timur, Erdebil ve çevresindeki toprakları tekkeye bağışlamıştı.²³

Emir Timur'un siyasî ve iktisadî desteğini alan Şeyh Hoca Ali, bu sayede etki alanını genişletmiştir. Timurluların himayesine giren Safeviyye tekkesi Anadolu ve İran coğrafyası için bir cazibe merkezine dönüşmüştür.²⁴ Anadolu ve Horasan bölgesinden insanlar tekkeye intisap etmek için Erdebil'e akın akın gelmeye başlamışlardır. Erdebil'e gelenler tekkeye intisap ettikten sonra gönüllü olarak geldikleri yere dönmüşler ve orada tekkenin propagandasını yapmışlardır. Hoca Ali,

¹⁹ Tuysuz - Yılmaz, "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", 729-732.

²⁰ Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı* (İstanbul: Beyan yayınları, 2002), 74-75; Mustafa Ekinci, *Erdebil Tekkesi'nin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu'daki Dinî ve Siyasî Faaliyetleri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 53-54.

²¹ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/180.

²² Cenkü Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 162-163.

²³ Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 8,9; Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 66; Ümit Erkan, 16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016); Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulmuş Türkmenleri 1540-1640"* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007), 23-24; Yasin İpek vd., *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik* (İstanbul: Bizim Kitaplar, 2010), 71; Şah, *Safvetü's-Safâ*, 83.

²⁴ Tuysuz - Yılmaz, "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", 732-733; Karadeniz, "Erdebil Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Siyasallaşma Süreci Ve Meşruiyet Meselesi", 6.

tekkenin mezhebi görüşünde²⁵ radikal değişimler yaparak Şiiliğe yönelmiştir.²⁶ Hoca Ali ile birlikte Safeviyye Tarikat'ı Anadolu topraklarına girmeye başlamıştır. Erdebil tekkesinin tasavvufî öğretisini Anadolu'ya taşıyan ve bu tekkenin propagandasını yapan kişilerden biri Şeyh Hamid-i Veli namı diğer Somuncu Baba'dır (1412). Somuncu Baba Erdebil tekkesine intisap etmiş ve Hoca Ali'nin halifesi olarak Anadolu'ya gelmiştir. O Bursa'ya yerleşerek tekkenin propagandasını yapmış bu sayede tarikata pekçok mürid kazandırmıştır.²⁷ Ancak bu dönem Sünnilik-Şiiilik ayrımının kesin hatlarla ayrılmadığı bir döneme takabül eder. Bu nedenle de bu zatlar Şiiilik propagandası yapmaktan ziyade tarikatın din anlayışını yayma gayreti içinde olmuşlardır.²⁸

Şeyh Hoca Ali'den sonra Şeyh İbrahim (1447) Erdebil sûfilerinin yeni lideri oldu. Hoca Ali, oğluna siyasî, dinî, içtimaî, askerî ve iktisadî açıdan oldukça güçlü bir yapı bırakmıştı.²⁹ Şeyh Hoca Ali, Tekkenin nüfuz alanını genişletmiş ve büyük bir insan kitlesini kendisine bağlamıştı. Erdebil tekkesi, başta Horasan bölgesi olmak

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu Meselesi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (ts.), 54-67; Karadeniz, "Safevî Tarikatı'nın Seyidliği ve Şiiliği Meselesi", 16-26.

²⁶ Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, 75-80; Ekinci, *Erdebil Tekkesi'nin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu'daki Dinî ve Siyasî Faaliyetleri*, 57-60.

²⁷ İsmâ'u'd-dîn Ebû'l-hayr Ahmet Efendi Taşköprülü-Zâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Ösmâniyye*, ed. Ahmet Suphi Furat (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 53; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*, ed. A.Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 103; Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi (Yüce Nesebi)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2009), 55-56; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 20,21; Ahmet Taşğın, "Şah İsmail Erkânı: Alevi Toplulukların Ortak Bir Program Etrafında Toplanma Süreci", *Safevîler ve Şah İsmail* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014), 24; Vesile Albayrak Sak, "Şeyh Hamid-i Veli ve Nur Halife Şahsında Erdebil Tekkesindeki Zihniyet Değişikliği", *Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. Mehmet Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2019), 335-336; Taşğın - Öner, "Erdebil Tekkesinin Rum Diyarındaki Halifesi Şeyh Hamidi Veli Nam-ı Diğer Somuncu Baba", 253-254; Ahmet Taşğın, "Erdebil Tekkesinin Rum'daki Temsilcilerinden Hacı Bayram Veli ve Erdebil Tekkesinde Ayrışma", *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ethem Cebecioğlu (Ankara: Kalem Neşriyat, 2017), 193-194.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Hızlı, "Somuncu Baba (öl. 815/1412) (Şeyh Ebû Hâmid Hamidüddîn Aksarâyî)", 263-271; Mehmet Akkuş, "Somuncu Baba ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Etki Alanı", *Hacı Bayrâm-ı Velî*, ed. İbrahim Ethem Arıoğlu (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserler Dizisi, 2018), 165-173; Hızlı, "Somuncu Baba (öl. 815/1412) (Şeyh Ebû Hâmid Hamidüddîn Aksarâyî)", 263-271; Hâşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mehmet Taşdemir, "Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Hazretleri (1331 -1412)", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 1 7-19 Kasım 2017 Malatya Bildiriler 1.Cilt*, ed. Nusret Akpolat vd. (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018), 1/287-299; Selahattin Yılmaz, "Abdurrahman Erzincanî", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1996), 243-245; Taşğın - Öner, "Erdebil Tekkesinin Rum Diyarındaki Halifesi Şeyh Hamidi Veli Nam-ı Diğer Somuncu Baba", 252-257.

²⁹ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/181.

üzere, Anadolu'da büyük ilgi gören sıklet merkezlerinden biri haline gelmişti.³⁰ O devirde Erdebil ve çevresi Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasında iktidar mücadelesinin en yoğun yaşandığı bir yer haline gelmişti.³¹ Siyasal istikrarsızlık halkta benzinlik yaratmıştı. Bu kargaşa ve anarşi ortamı insanları bir kurtarıcı arayışına sevk etmişti. İçinde buldukları siyasî ve iktisadî sıkıntılardan bunalan insanlar, o süreçte önemli bir güvenlik merkezi haline gelmiş olan Erdebil tekkesine yönelmeye başlamışlardı. Siyasal güç mücadelesine giren siyasal iktidarlar, Erdebil tekkesini yanlarına almak için çaba sarf etmişler, bu da tarikatın ve onun şeyhinin gücünün artmasına neden olmuştu.³²

Şeyh İbrahim, Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasında bir denge unsuru olmak için çaba sarf etmiş, bu süreçte müridlerinden oluşan bir askerî birlik kurma yoluna giderek, tekkeyi siyasallaşma sürecinin içine sokmuştu. Zaman zaman siyasî bir figür gibi hareket etmeye de başlayan Şeyh İbrahim, bu süreçte, müridleri tarafından Şeyh Şah olarak da nitelendirilmişti.³³ Şeyh İbrahim öldüğünde geride siyasî, askerî ve iktisadî yönden organize olmaya hazır kurumsal bir yapı bıraktı. Şeyh İbrahim'in yerine geçecek olan oğlu Cüneyd (1460) henüz on üç yaşında bir çocuk olduğu için Şeyh İbrahim'in kardeşi Cafer, Şeyh naibi olarak tekkenin başına geçmişti.³⁴

Şeyh İbrahim, kendisinden sonra veliaht olarak, oğlu Cüneyd'i tekkenin şeyhi olarak vasiyet etmişti. Ancak yaşının küçüklüğü ona bu imkânı vermedi.³⁵ Amcası Şeyh Cafer'in himayesinde posta oturdu.³⁶ Karakoyunlu hanedanı ile akrabalık bağı kurmuş olan Şeyh Cafer, Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah'ın desteği ile Şeyh Cüneyd'i posttan uzaklaştırmış ve onu Erdebil'de istenmeyen adam ilan etmiş ve tek başına tekkenin şeyhi olmuştu.³⁷

Erdebil'den kovulan Şeyh Cüneyd tekkenin en etkin olduğu Anadolu

³⁰ Şah, *Safvetü's-Safâ*, 85.

³¹ Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 11; Tuysuz - Yılmaz, "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", 733,734.

³² Reşat Öngören, "Safeviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/460-461.

³³ Yıldırım, *Turkomans Between Two Empires*, 166,167; Şah, *Safvetü's-Safâ*, 86; Tuysuz - Yılmaz, "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", 734.

³⁴ Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 10.

³⁵ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/180; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 24-25.

³⁶ Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 7.

³⁷ Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 15-35; Erşahin, *Akkoyunlular*, 167; Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, 89-104; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 24-28; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 65-70; Doğan Kaplan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 31-35.

coğrafyasına gelerek örgütlenme faaliyetlerini girişti.³⁸ Anadolu coğrafyası ve bu topraklarda konargöçer Türkmen aşiretlerinin büyük bir çoğunluğu Safeviyye tekkesinin en önemli mürid tabanının oluşturmaktaydılar.³⁹ Şeyh Sadreddin ve Şeyh Hoca Ali döneminde Anadolu'ya gönderilen Somuncu Baba (1412), Abdurrahman-ı Erzincânî (ö.?) ve onların takipçisi Hacı Bayrâm-ı Velî (1430) gibi halifelerin yoğun propaganda faaliyetleri sayesinde Türkmen aşiretleri bu tekkenin müridi olmuşlardı.⁴⁰

³⁸ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, 330,331; Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 17,18; Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 11; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992), 128.

³⁹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, 330-332.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Taşköprülü-Zâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 53-5-56-57; Akgündüz, *Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, 39-40-55-74; Taşğın, "Safevîler ve Şah İsmail", 23,24; Selahattin Yılmaz, "Abdurrahman Erzincanî", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1996), 243-245; Mehmet Taşdemir, "Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Hazretleri (1331 -1412)", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 17-19 Kasım 2017 Malatya Bildiriler 1.Cilt*, ed. Nusret Akpolat vd. (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018), 1/288-299; Hâşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mefail Hızlı, "Somuncu Baba (öl. 815/1412) (Şeyh Ebû Hâmid Hamidüddîn Aksarâyî)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/2* (1987), 263-271; "Somuncu Baba ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Etki Alanı", *Hacı Bayrâm-ı Velî*, ed. İbrahim Ethem Arıoğlu (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserler Dizisi, 2018), 165-172; "Molla Fenari", ts., 30/245-246; Shiraz Sheikh, "Hacı Bayrâm-ı Velî ve Şeyh Hâmid Aksarâyî Arasındaki İlişki", *Hacı Bayram-ı Veli Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul: TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2012), 313-318; Salih Çiftçi, "Sûfi-Devlet ilişkilerinde Bir Model Olarak Hacı Bayrâm-ı Velî Tecrübesi", *Hacı Bayrâm-ı Veli Sempozyumu* (İstanbul: TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2012), 275-282; "Hacı Bâyrâm-ı Veli'nin Halîfesi Emir Sikkînî ve Bayrâmî Melâmîliğinin Oluşum Süreci", *Hacı Bayrâm-ı Veli Sempozyumu* (İstanbul: TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2012), 140-146; Mahmut Ulu, "Hacı Bayram-I Veli - Somuncu Baba İlişkileri", *III. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Vahit Göktaş - Harun Alkan (Ankara: İlâhiyât, 2018), 99-103; Ahmet Taşğın, "Erdebil Tekkesinin Rum'da Son Temsilcilerinden Yusuf Hakiki Baba", *I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu (12-14 Mayıs 2016) Bildiriler Özet/Tam Metinler* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 2016), 491-499; Ramazan Ata, "Osmanlıya Karşı Hacı Bayram Veli ve Somuncu Baba'nın Tutumu", *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ethem Cebecioğlu (Ankara: Kalem Neşriyat, 2017), 332-344; Kadir Özköse, "Hacı Bayram Veli'nin Tesir Halkası", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 2016), 268-275; Seyfettin Erşahin, "Devlet Dergâh İlişkileri: Hacı Bayram-ı Veli Dergâhı-Akkoyunlu Devleti İlişkileri Örneği", *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ethem Cebecioğlu (Ankara: Kalem Neşriyat, 2017), 395-412; Vahit Göktaş, "Hacı Bayram-I Veli'nin Ankara'da Ahilerle İlişkileri", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahit Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 2016), 596-607; Buket Karatop, "Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Gelibolu'daki Müridleri: Yazıcızâde Mehmed ve Ahmed Bîcân", *Hacı Bayrâm-ı Veli Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul: TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2012), 71-80; Umay Günay, "Hacı Bayramı Veli'nin Hayatı ve Eserleri", *1. Hacı Bayram-I Veli Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, 1990), 72-75; Ahmet Özkan, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Eşrefoğlu Rûmî'ye Tesiri", *Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 2016), 348-357; İsa Çelik, "Hacı Bayram-I Veli'nin Yaşadığı Dönemde Tasavvufi Hayata Genel Bir Bakış", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler*

Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya geldiğinde Anadolu coğrafyası, Safeviyye Tekkesi'ne tabi müridlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmanın yanı sıra, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Erdebil Tarikatı'nın aynı zamanda karargâhı durumundaydı. Şeyh Cüneyd, Anadolu'da yaşayan ve Erdebil Tekkesi'ne tabi Türkmen aşiretlerinin siyasal, sosyal ve iktisadî gücüne güvenerek Osmanlı Sultanı II. Murad'dan yurt talebinde bulunmuştu.⁴¹ Safeviyye Tarikat'ı Osmanlı siyasal erkinin Anadolu topraklarından yapılanmasını izin verdiği dinî bir hareketti. Osmanlı Sultanları her yıl Erdebil Tekkesi'ne "Çerağ Akçesi" gönderirlerdi. Bu sayede Anadolu'da yaşayan ve Safeviyye Tekkesi'ne bağlı Türkmen aşiretlerinin desteğini almaya çalışırlardı. Osmanlı devlet ricalinin bu siyasî ve iktisadî desteği, Tekke'nin Anadolu'da kolayca faaliyet göstermesine ve sosyal taban bularak mürid kazanmasına imkân sağlıyordu.⁴²

Osmanlı Sultanı II. Murad'tan umduğu desteği alamayan⁴³ Şeyh Cüneyd, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınır ve Anadolu'dan devşirdiği müridleriyle Uzun Hasan'a katılır.⁴⁴ Akkoyunlu hanedanıyla akrabalık bağı kuran Şeyh Cüneyd,

Kitabı 1, ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 2016), 45-82; Sevim Arslan, "Hacı Bayram Veli'nin Yetiştirdiği Halifeler", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 2016), 326-345; Hayrettin İvgin, "Hacı Bayram-ı Veli'nin Somuncu Baba İle Münasebetleri", *1. Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Ankara İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, 1990), 87-90; Vecihi Sönmez, "Hacı Bayram Veli ve Bayramiyye Ekolünün Anadolu'ya Etkisi", *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ethem Cebecioğlu (Ankara: Kalem Neşriyat, 2017), 526-539; M. Askeri Küçükçakaya, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Hacı Bayram-ı Veli ve Tarikat", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 2016), 308-323; Ayrıntılı bilgi için bk. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli*, 19-28; Muhittin Bağçeci - Rasim Deniz, *Şeyh İbrahim Tennuri ve Gülşen-i Niyâz* (Kayseri: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 21; Mustafa Fidan, *İbrahim Tennuri Hayatı ve Eserleri* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2005), 18; Eşrefoğlu Rumî, *Tarikatnâme*, ed. Esra Keskinkılıç (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002), XVII-XVIII; Resul Kesenceli, "Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Hazretlerinin Menkıbevi Hayatından Kesitler", *10. Somuncu Baba ve Hulusi Efendi Kültür Etkinlikleri Sempozyum Tebliğleri* (Ankara: Nasihat Yayınları, 2012), 143-155; Mehmet Taşdemir, "Tarihe Manevi Bir Yolculuk Şeyh Hamid-i Veli/Somuncu Baba (k.s) Hazretleri", *Somuncu Baba ve Hulusi Efendi Sempozyum Bildirileri* (Ankara: Nasihat Yayınları, 2011), 23-36; Mehmet Ali Okhan, *Hacı Bayram-ı Veli* (Ankara: İslam Kütüphanesi, 1949), 42-69.

⁴¹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, 330-333; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 17; Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 10,11; Ahmet Taşgın - Atay Öner, "Erdebil Tekkesi İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları: Dede Hoca Alaaddin Ali ve Torun Şeyh Cüneyd'in Erdebil Dışında Kalan Türbeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018), 582-584.

⁴² Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, 330; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 7.

⁴³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Gümüşoğlu, *İslâm'da İtikadi Mezhepler: Temel İnanç Sistemleri* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2024), 349-351.

⁴⁴ Ahmet Cahid Haksever, "Şeyhlikten Şahlığa Safevîlik ve 15. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Tarikatlar", *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Ethem Cebecioğlu (Ankara: Kalem Neşriyat, 2017), 518-519; Öngören, "Safeviyye", 35/461.

Anadolu'da kendisine tabi Türkmen aşiretlerinden temin ettiği askerlerle bir ordu kurar ve Uzun Hasan'ın emrinde Trabzon Rum İmparatorluğuna ve Karakoyunlulara karşı savaşır. Şeyh Cüneyd, Anadolu Türkmenlerini örgütleyerek silahlı bir güce dönüştürür.⁴⁵ Uzun Hasan'ın kendisine vermiş olduğu siyasî ve askerî destek sayesinde Erdebil'i ele geçirdikten sonra yeniden posta oturarak tekkenin şeyhi olur.⁴⁶

Şeyh Cüneyd'le birlikte siyasî ve askerî bir güce dönüşen Erdebil Tekkesi, Karakoyunlu Devleti için tehdit unsuru haline geldi. Bu tarihten sonra tekke dinî bir yapı olma özelliğini kaybetmeye, tamamen siyasî ve askerî bir organizasyona dönüşmeye başlamıştı. Karakoyunlularla yapılan savaşta Şeyh Cüneyd öldü.⁴⁷ Şeyh Cüneyd'in ölümü sonrası Şeyh Haydar (1488) bu siyasî ve askerî örgütün başına geçti.⁴⁸

Şeyh Haydar'la yeni bir dönemin de kapısı aralanmış oldu. Erdebil tekkesi siyasallaşma sürecini tamamlama noktasına ulaşmıştı. Şeyh Haydar, Anadolu ve Horasan bölgesinde kendisine tâbi müridlerden oluşan bir ordu kurmuş ve bu orduyu da Uzun Hasan'ın emrine vermişti.⁴⁹ Uzun Hasan'ın himayesinde Karakoyunlu Devleti'yle savaşan Şeyh Haydar, Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri için ortak bir düşman haline dönüştü.⁵⁰

Şeyh Haydar, müridlerinden oluşturduğu orduya özgün bir kıyafet geliştirdi. Bu orduya mensup askerlere, 12 dilimli ve kırmızı renkli börk giydirdi. Tâc-ı Haydarî diye de tanımlanan bu kırmızı renkli başlık uzun bir süre Safeviyye tekkesine mensup kimselerin adı haline geldi.⁵¹ Bu tekkeye mensup kişiler başlarına giydikleri

⁴⁵ Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 24-28; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 66; İpek vd., *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*, 74-77; Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2014), 106; Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik* (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 19.

⁴⁶ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/180-181; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri 1578-1590* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1962), 2; Erşahin, *Akkoyunlular*, 166-167; Sümer, *Oğuzlar*, 128; "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", 734-436; Karadeniz, "Erdebil Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Siyasallaşma Süreci ve Meşruyet Meselesi", 7.

⁴⁷ Daha fazla bilgi için bk. Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, 89-104; Ekinci, *Erdebil Tekkesi'nin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu'daki Dinî ve Siyasî Faaliyetleri*, 67-80; Şah, *Safvetü's-Safâ*, 86-92; Yıldırım, *Turkoman Between Two Empires*, 168-218.

⁴⁸ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/181.

⁴⁹ Ekinci, "Safeviyye Tarikatı ve Türkmenler Üzerindeki Rolü", 156-161.

⁵⁰ Mustafa Eravcı, "Safeviler", *İslam Tarihi ve Medeniyeti Müslüman Türk Devletleri-II* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 9/410-411; John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 247; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969), 195.

⁵¹ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/181; Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 65-66; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966), 233; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 32; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1992),

bu börtkten dolayı özellikle Anadolu coğrafyasında Kızılbaşlar diye tanımlanmaya başlandı. Şeyh Haydar'ın kurmuş olduğu bu ordu bundan böyle artık Kızılbaş ordusuydu.⁵² Bu ordunun askerlerinin en önemli alâmet-i fârikası, başlık olarak kullandıkları iki parmak genişliğindeki on iki dilimden meydana gelen, üst başı kırmızı, alttan beyaz tülbentle sarılan ve yukarıya doğru sivrilen börtktü.⁵³ Bu kavram Şah İsmâil (1524) ile birlikte siyasî, sosyal, dinî ve askerî bir gücün en önemli simgesi haline geldi.⁵⁴ 1501'deki Karamanoğlu Mustafa ve 1511'deki Şahkulu ayaklanmaları ile birlikte ortaya çıkan siyasal sorunun en önemli parçasına dönüştü. Erdebil Tekkesi'ne bağlı Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinin Kızılbaş olarak tanımlanmalarına da zemin hazırladı. Bu durum zamanla Osmanlıdaki Kızılbaş algısının temelini oluşturacak siyasal, sosyal, dinî, askerî ve iktisadî mücadelenin ana sebeplerinden bir haline geldi.⁵⁵

46; Taşğın, "Safevîler ve Şah İsmail", 17; Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, 100; Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 37; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 165.

⁵² Sümer, *Oğuzlar*, 128.

⁵³ Yıldırım, *Turkomans Between Two Empires*, 223,224; Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 23; Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 37.

⁵⁴ Woods, *Akkoyunlular*, 299-303; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 195; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 46-52; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 29-50; Erşahin, *Akkoyunlular*, 168-175; Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, 233-240; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 32-35.

⁵⁵ Daha fazla bilgi için bk. Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 428,436,440; Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 65-86; Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 11-42; Sümer, *Oğuzlar*, 126-131; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 20-31; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 51-61; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 45-53; Küttükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri 1578-1590*, 1-13; Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 35-379; Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 23-173; Yıldırım, *Turkomans Between Two Empires*, 416-500; Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, 27-39,62-89; Kaplan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, 31-47; Yalçın Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları II. Abdülhamid Dönemi Alevilik Algısı ve Siyaseti* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 70-92; Yalçın Çakmak, *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 45-66; Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 50-163; Mustafa Erdemli, *Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri* (Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 22-68; Elif Gül Akman, *Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Belli başlı Kızılbaş İsyanları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 10-77; Duygu Türüt, *Osmanlı'da Bir Muhalefet Hareketi Olarak XVI. Yüzyılda Kızılbaşlar* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4-60; M.Salih Erpolat, "XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrip Defterlerinde Kızılbaşlara Dair Notların Tarih Açısından Önemi", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 22 (2020), 155-167; Sıdkı Uluerler, "Osmanlı-Safevî İlişkilerinin Başlangıcı Sürecinde Osmanlı'da Kızılbaş Algısı", *Geçmişten Günümüze I Uluslararası Alevilik Sempozyumu*, ed. Mehmet Yazıcı (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 2/13-35; Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Şifâ inançların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakış", 56-102; İlgar Baharlı, "Safevî Dönemi Kızılbaş Türkmen Toplumunda Kadın (Bir Kızılbaş Kadın Örneği Taçlı Begüm)", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 61/1 (2021), 345-350; Vatan Özgül, "Kızılbaş ve Türkmenler", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 32 (2004), 262-264; Muvaffak Eflatun, "Klasik Türk Şiirinde Kızılbaş ve Bektaşî Algısı", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı* (2018: Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Yayınları, 2018), 483-507; Yalçın Çakmak, "Nur Baba'dan Bektaşî Kız'a Edebiyatta Bektaşî ve Kızılbaş/Alevîlere Yönelik Olumsuz Algı

Akkoyunlu şehzadelerin kendi aralarındaki iktidar kavgaları ve Karakoyunlu Devleti'nin yıkılması Şeyh Haydar'a alan açtı. Akkoyunlu hükümdarından bağımsız hareket eden Şeyh Haydar, bu davranışının bedelini hayatıyla ödedi.⁵⁶ Öldüğünde yerine önce kardeşi Sultan Ali (1494), onun ölümünün ardından da oğlu İsmail Tekke'nin ve ordunun lider oldu.⁵⁷ Akkoyunlu şehzadelerin kendi aralarındaki taht kavgaları bu devleti zayıflatmıştı. Bu durumdan faydalanan İsmail, daha önceden teşekkül ettirilmiş olan Kızılbaş ordusunun başına geçerek 1501 yılında Akkoyunlu Devleti'nin başşehri Tebriz'e girdi ve Akkoyunlu Devleti'ne son vererek Safevî Devleti'ni kurdu ve Şiiliği/İmamiyyeyi devletin resmi mezhebi haline.⁵⁸

Safevî Devleti'nin kuruluşu Erdebil Tekkesi ve onun şeyhi İsmail için yeni bir devrenin kapılarını aralanması anlamına geldi. Safeviyye Tekkesi Safevî Devleti'ne, Tekkeni Şeyhi İsmail ise Şah'a dönüşmüştü.⁵⁹ Şah İsmail dinî ve dünyevî gücü şahsında toplayan bir siyasal lider haline geldi.⁶⁰ Safevî Devleti'nin kuruluşu, Anadolu'daki Safeviyye tarikatına mensup Kızılbaş Türkmenlerini hem sevindirmiş hem de ümitlendirmişti. Safevî Devleti'ni kuran ordu, Kızılbaş Türkmen aşiretlerinden meydana getirilmişti.⁶¹

Osmanlı Devleti'nden bekledikleri siyasî ve iktisadî desteği göremeyen Kızılbaş Türkmen aşiretleri büyük bir kısmı, devletin kuruluşunda ve öncesinde Şah İsmail'in davetine uyararak Horasan bölgesine göç ettiler.⁶² Safevî Devleti'nin kuruluşunda aktif rol alan Kızılbaş Türkmen aşiretleri, Anadolu'da kalan Erdebîlî müridleri için cesaret kaynağı oldular. Ustucalu, Şamlu, Rumlu, Musullu, Karamanlu, Tekelu, Dulgadırlu, Bayburtlu, Çarpanlı, Karadağlı, Varsak, Kaçarlar, Çepni, İspirli ve Avşar gibi Kızılbaş Türkmen aşiretleri Anadolu topraklarının Safevî Devleti topraklarına katılmasını sağlamak amacıyla askerî harekâtlara

(1913-1945)", *folk/ed.Derg.* 27/1 (2021), 248-259; Savaş, "Osmanlı Dönemi Arşiv Belgelerinin Alevilik Araştırmaları Bakımından Önemi", 280-303; "Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş (Alevi)-Bektaşileri Sünnileştirme Siyaseti Takip Ettiği 19. ve 20. Yüzyılda Hacı Bektaş Veli Tekkesi", *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 2021 Yılı Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, (ts.), 27-32.

⁵⁶ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri 1578-1590*, 2; Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 14; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 31-34; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 195; Woods, *Akkoyunlular*, 247.

⁵⁷ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/181.

⁵⁸ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri 1578-1590*, 1,2; Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 15-42; Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 86; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 38-50; Erşahin, *Akkoyunlular*, 169.

⁵⁹ Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", 59-65.

⁶⁰ Tuysuz - Yılmaz, "Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)", 740.

⁶¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış", *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009), 47-54.

⁶² Sümer, *Oğuzlar*, 129,130.

başvurdular.⁶³

2. Sultan II. Bayezid ve Sonraki Süreçte Osmanlı Devlet Erkânının İç Tehdit Algısı: Erdebil Tekkesi ve Kızılbaşlar

Şeyh Sadreddîn ve Şeyh Hoca Ali döneminden itibaren Anadolu'da konargöçer bir hayat süren Türkmen aşiretleri arasında yoğun bir propaganda faaliyeti başlatılmıştı. Bu faaliyetler zaman içinde meyvesini vermişti. Anadolu Türkmen aşiretleri Şeyh Cüneyd'le birlikte askerî bir düzene geçmişlerdi.⁶⁴ Şeyh Cüneyd, Anadolu'dan devşirdiği Türkmenlerden meydan getirdiği orduyla Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetine girmişti.⁶⁵ Şeyh Haydar'la Kızılbaş ordusuna dönüşen bu askerî birlikler, İsmail ile birlikte Safevî Devleti'ni kurmuşlardı. Safevî Devleti'nin kurucu unsurları, Anadolu'dan İran'a giden konargöçer Kızılbaş Türkmen aşiretleriydi.⁶⁶

Ustaclu, Şamlu, Rumlu, Musullu, Karamanlu, Tekelu, Dulgadırlu, Bayburtlu, Çarpanlı, Karadağlı, Varsak, Kaçarlar, Çepni, İspirlu ve Avşar Türkmen grupları Şeyh Cüneyd'in liderliğinde kurdukları orduyla önce Akkoyunlularla birlikte Karakoyunlu Devleti'ni yıkmışlar,⁶⁷ ardından da Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak Tebriz merkezli Kızılbaş Safevî Devleti'ni kurmuşlardı.⁶⁸ Erdebil Tekkesi'nin başı Erdebil'de, vücudu ise Anadolu'daydı. Erdebil Tekkesi'nin ana unsurlarının Anadolu'da yaşayan Kızılbaş Türkmenler olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁹ Osmanlı hâkimiyetindeki Anadolu topraklarının konargöçer halkın kahir ekseriyeti, siyasî, dinî ve askerî açıdan Şah İsmail'in müridi ve askerleriydi. Onun emri üzerine 1501 yılından itibaren askerî harekâtlara başlamışlardı.⁷⁰ Bu askerî harekâtların temel amacı, yeni kurulmuş olan Safevî Devleti'nin Anadolu topraklarında yayılmasına imkânı hazırlamaktı.⁷¹ 1501 yılında Safevî Devleti'nin kurulması ile artık beklenen an gelmişti. Erdebil Tekkesi şeyhlerinin yıllarca süren siyasallaşma süreci nihayet Kızılbaş Türkmenlere, Anadolu'da Safevî iktidarını kurma fırsatı vermişti.⁷² Anadolu'daki siyasî ve askerî gücün farkında olan Şah İsmâil Anadolu'ya gönderdiği elçileri vasıtasıyla uyuyan

⁶³ Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 15-42.

⁶⁴ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 181; Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, 333; Hınız, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 11-36; Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 11; Sümer, *Oğuzlar*, 18; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 27-29.

⁶⁵ Erşahin, *Akkoyunlular*, 166,167.

⁶⁶ Eravcı, "Müslüman Türk Devletleri-II", 410-414.

⁶⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 195-197.

⁶⁸ Woods, *Akkoyunlular*, 265-270.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 43-200.

⁷⁰ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/183-186; Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, 248-257; Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 107-361.

⁷¹ Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", 55-66.

⁷² Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri 1578-1590*, 1-3.

hücreleri uyandırmıştı.⁷³ 16 ncı ve 17 nci asırlarda ortaya çıkan Kızılbaş nitelikli askerî harekâtların başladıkları ve yayıldıkları coğrafya dikkate alındığında, Safeviyye Tekkesi'nin Anadolu topraklarındaki siyasî ve askerî gücünün büyüklüğünün daha iyi anlaşılacağı değerlendiriyoruz.⁷⁴

Şah İsmail Safevî/Kızılbaş Devleti'ni kurduğunda Sultan II. Bayezid Osmanlı Devleti'nin hükümdarıydı. Kızılbaş Türkmen aşiretlerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Osmanlı şehzadeleri sancak beyi olarak görev yapıyordu.⁷⁵ Osmanlı devlet ricali Yıldırım Bayezid'den itibaren Erdebil Tekkesi'ni mercek altına almışlar ve bu Tekke'nin siyasallaşma sürecini yakından takip ediyorlardı.⁷⁶ Osmanlı sultanları, Erdebil Tekkesi şeyhleri ve onların halifelerinin Anadolu topraklarında kolaylıkla propaganda yapma imkân tanımışlar, bu Tekke'nin siyasî ve askerî desteğini almak için de her yıl Erdebil'le "Çerağ Akçesi" gönderirlerdi.⁷⁷ Safevî Devleti kuruluncaya kadar Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmeyen Safeviyye-Kızılbaş Türkmen aşiretleri, 1501 yılında yaşanan Karamanoğlu Mustafa isyanıyla birlikte devlet için iç düşman unsuruna dönüştüler.⁷⁸

Karamanoğlu Mustafa İsyanı Şah İsmail'in Tebriz'e girip Akkoyunlu Devleti'ni yıktığı aynı zaman dilimine denk gelmesi manidardır. Bu zamanlamanın tesadüfi olmadığı kanaatini taşıyoruz. Şah İsmail kendisine tâbi Kızılbaş Türkmenlere harekete geçme emrini vermişti. Eş zamanlı olarak ortaya çıkan askerî harekâtlar, Safeviyye Tekkesi'nin gizli emellerinin ortaya çıkmasına da vesile olmuştu. Bu askerî harekâtı başlatan Kızılbaş Türkmen aşiretleri Varsak ve Turgutlular, Torosları ve Karaman bölgesini kendilerine yurt edinmiş gruplardı.⁷⁹ Bu grupların Şah İsmail'den habersiz bir şekilde böyle bir silahlı eyleme girişmeleri elbette ki düşünülemezdi. Şah İsmail Anadolu'da kendisine bağlı Kızılbaş Türkmenlerin askerî ve siyasî gücüne güvenmemiş olsaydı, Osmanlı Devleti'ni karşısına alma pahasına böyle bir askerî harekâta izin vermezdi.⁸⁰

Kaynaklarda bu askerî harekâtın tamamen Kızılbaş nitelikli bir eylem olmadığı, bunun Kızılbaş olmayan tımarlı sipahilerin yanı sıra Karamanoğullarının

⁷³ Bilgi için bk. Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/426-436-440; Yıldırım, *Turkomans Between Two Empires*, 323-500; Akman, *Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Belli başlı Kızılbaş İsyanları*, 32-77; Ahmet Keven, *Anadolu'da Kızılbaşlık ve Kızılbaşlar (Yavuz Sultan Selim Dönemi)* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 54-83-89-92.

⁷⁴ Bilgi için bk. Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 66-89; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 163-179; Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 27-31; Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 107-379.

⁷⁵ Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, 237-295.

⁷⁶ Akgündüz, *Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, 66-67.

⁷⁷ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 7.

⁷⁸ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 428.

⁷⁹ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/428-436.

⁸⁰ Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 125-136.

başlattığı bir isyan olduğu, Varsak ve Turgutlu gibi Kızılbaş Türkmen aşiretlerinin ise bu isyana destek verdikleri yönünde bir kanaat de söz konusudur.⁸¹ Karamanoğlu Mustafa İsyanı Osmanlı devlet erkânının Kızılbaş Türkmenlere ve Safeviyye Tekkesi'ne olan olumlu bakışını bir anda olumsuzla çevirmişti. Daha önce Osmanlı topraklarında rahatça yaşamların sürdüren ve Erdebil Tekkesi'nin propagandasını yapan Kızılbaş Türkmenler ve Safeviyye halifeleri devlet erkânı tarafından takibe alındılar.⁸² Akkoyunlu Devleti sınırları içinde rakipsiz tek bir siyasî güce dönüşen Şah İsmail yönünü Osmanlı yönetimindeki Anadolu topraklarına çevirdi.⁸³

Osmanlı Devleti, Karamanoğlu Mustafa İsyanı sonrasında Kızılbaş Türkmenler üzerindeki baskısını her geçen gün artırdı.⁸⁴ Kızılbaş Türkmenlerin Safevî Devleti topraklarına giriş çıkışlarını yasakladı. Kızılbaş Türkmenlere karşı siyasî, dinî ve iktisadî baskı araçlarını devreye soktu. Devletin Kızılbaş Türkmenlere karşı başlatmış olduğu bu uygulamalar, Osmanlı topraklarını onlar için güvenilir olmaktan çıkardı.⁸⁵ Sultan II. Bayezid ve devlet erkânının Kızılbaş Türkmenlere yönelik uyguladıkları baskı bu kesimi bunalttı. Bu durumdan rahatsız olan Şah İsmail, Sultan II. Bayezid'e elçiler göndererek bu baskıyı azalmak istese de başarılı olamadı.⁸⁶ Bu baskı ortamı Kızılbaş Türkmenlerin kapsamlı yeni bir askerî harekâta başvurmalarına sebep oldu. 1511 yılında Şah İsmail'in emri üzerine Safeviyye halifesi Şahkulu, Kızılbaş Türkmen aşiretlerden meydana getirdiği ordusuyla Teke bölgesinde hareket geçti.⁸⁷ Toroslarda başlayan bu harekât hızla yayılarak Orta Anadolu'ya yayıldı. Kızılbaş ordusu girdiği yerleri yağmalayarak, yaktı ve yıktı. Kendisine karşı koymaya çalışan Osmanlı ordularını yenerek önce Doğu Anadolu'ya oradan da Tebriz'e gitmeyi başardı.⁸⁸

Şahkulu askerî harekâtı, Osmanlı ordusunda büyük bir zafiyet yaşanmasına neden oldu. Bu savaşta Osmanlı ordusu büyük kayıplar verdi. Şahkulu komutasındaki Kızılbaş ordusunun gücü Osmanlı devlet erkânının gözünü korkuttu.⁸⁹ II. Bayezid, yaşanan bu olay üzerine dikkatini devletin güvenliği açısından iç tehdit unsuru haline gelen Kızılbaşlara çevirdi. Şahkulu isyanı Kızılbaş

⁸¹ Nuri Ünlü, *Camiü'd-Düvel (II. Beyazid ve Yavuz Sultan Selim Devri) Müellifi Münecçimbaşı Ahmet Dede (Tenkitli Metin Neşri)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 40.

⁸² Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, 55-118.

⁸³ Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 7.

⁸⁴ Daha fazla bilgi için bk. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, 68-173.

⁸⁵ İsmet Miroğlu, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 10/292.

⁸⁶ Feridun Emecen, "-III- Devlet-i Âl-i Osman'dan Cihan Devletine A. II. Bayezid B. Yavuz Selim", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Osmanlılar-I* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 12/274-276.

⁸⁷ Münecçimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/436-439.

⁸⁸ Mehmet Hemdemî Çelebi Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1989), 1/445-460.

⁸⁹ Hoca Saadetin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, ed. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 4/42-68.

Türkmenleri geri dönülmez bir yola soktu. Bu olaydan sonra Kızılbaş Türkmen aşiretleri ile Şah İsmâil ve Safevî Devleti, Osmanlı'nın öncelikli hedefi haline geldi.⁹⁰ Durumun farkına varan Şah İsmail geri çekilmedi ve yeni bir isyan hareketini başlatması için Nur Halife adlı kişiyi Anadolu'ya gönderdi.⁹¹

Nur Halife, 1512 yılında Anadolu'ya geldi. Tokat ve Amasya bölgelerindeki Kızılbaş Türkmenleri örgütleyerek yeni bir askerî harekât başlattı. Avşar, Varsak, Karamanlı, Turgutlu, Bozoklu, Tekeli ve Hamidelli gibi Kızılbaş Türkmen aşiretlerinden meydana getirdiği Kızılbaş ordusuyla saldırılara başladı.⁹² Tokat Sivas ve Amasya civarını yaktı, yıktı ve yağmaladı. Sultan II. Bayezid'in yaşlılığı, şehzadelerin kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri Osmanlı idaresinden memnun olmayan reaya ve tımarlı sipahiler de bu isyana aktif bir şekilde destek vermelerine neden oldu.⁹³

Sultan I. Selim, babası II. Bayezid'i tahttan indirip iktidara geçmesiyle birlikte Osmanlı Devleti için bir beka meselesine dönüşen Kızılbaş isyanlarını bir süreliğine engelledi.⁹⁴ I. Selim'in tahta geçmesi ile birlikte devlet erkânı, bütün gücüyle Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenlere yönelik sert tedbirler almaya başladılar.⁹⁵ Safevî Devleti ve onun içerideki yandaşlarına karşı siyasî, sosyal, dinî, kültürel ve askerî faaliyetlere başvuruldu. Sultan I. Selim'in 23 Mayıs 1512 yılında Osmanlı tahtına geçmesi ile birlikte Anadolu Kızılbaş Türkmenleri için zor ve sıkıntılı bir dönem başlamış oldu.⁹⁶

Osmanlı devlet ricalinin bilinçaltına yerleşen olumsuz Kızılbaş algısının oluşmasına neden olan Kızılbaş nitelikli bu üç isyan, aynı zamanda Anadolu'daki Sünnî- Kızılbaş ayrışmasının da miladı haline geldi.⁹⁷ Bu tarihten sonra hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Osmanlı topraklarında yaşayan Kızılbaş Türkmen aşiretleri önce defterlere kaydedilerek fişlendi. Bu fişleme sonrasında ise Kızılbaş Türkmenlere karşı sert bir mücadele başlatıldı.⁹⁸

3. Osmanlı'da Kızılbaş Algısı

Kızılbaşlık bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdiye dönüştü. Bu tehditle mücadele edebilmek için topyekün bir seferberlik başlattı. Sultan I. Selim, tahta geçtiğinde haklı olarak ilk iş olarak Osmanlı topraklarında yaşayan Kızılbaş Türkmenlerin sayımını yaptırdı ve onlara fişleyerek defterlere

⁹⁰ Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, 248-257.

⁹¹ Ünlü, *Camiü'd-Düvel*, 61.

⁹² Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, 1/461-462.

⁹³ Hoca Saadettin Efendi, *Tâci't-Tevârih*, 4/85; Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 212-213.

⁹⁴ Celâlzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, ed. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 465-471.

⁹⁵ Mustafa Argunşah, *Şükrî Bitlisi Selim-Nâme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997), 134-142.

⁹⁶ Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 53-56.

⁹⁷ Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 31-33.

⁹⁸ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 68-73.

kaydettirdi.⁹⁹ Onlara karşı toplumsal algıyı değiştirmek amacıyla fetvalar aldı¹⁰⁰ Ondan sonra gelen hükümdarlar da yeni bir askerî isyana kalkışmalarına meydan vermemek için Kızılbaşlara karşı siyasî, askerî, iktisadî ve hukukî tedbirlerle başvurdu.¹⁰¹ Osmanlı devlet ricali, daha sonraki asırlarda da Kızılbaşlara ve onların şeyhleri olan Safevî şahlarına karşı yürütülen algı yönetiminde siyasî, dinî, askerî, iktisadî ve hukukî araçları kontrolsüz bir şekilde kullanmaktan da çekinmediler.¹⁰²

Sultan I. Selim, hükümdarlığı süresince, içeride Kızılbaş Türkmenlere ve dışarıda ise Şah İsmail ve Safevî tehdidinde karşı devleti koruma refleksiyle hareket etti¹⁰³ ve onun ortaya koyduğu mücadele yöntemleri kendisinden sonra da asırlarca devam ettirildi.¹⁰⁴ Ondan sonra gelen yöneticiler Kızılbaş Türkmenlere ve Safevîlere

⁹⁹ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/450-451; Ünlü, *Camiü'd-Düvel*, 79-80.

¹⁰⁰ Erkan, 16. *Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 50-51; Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 127-147.

¹⁰¹ Emecen, "Devlet-i Âl-i Osman'dan Cihan Devletine", 12/285-286.

¹⁰² Erdemli, *Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri*, 32-68; Erpolat, "XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızılbaşlara Dair Notların Tarih Açısından Önemi", 158-166.

¹⁰³ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, 2/16.

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 48-173; Erkan, 16. *Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 72-107; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 172-177; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 70-74; İpek vd., *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*, 120-130; Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 120-126; Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, 102-108; Ali Yaman, "Şah İsmail (Hatâî) Sultan Selim (Yavuz) ve Ebûsüud Efendi Örnekleri Ekseninde Tarihsel Şahsiyetler ve Toplum Mühendisliği", *Safeviler ve Şah İsmail* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014), 69-83; Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, 62-89; Kaplan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, 40-46; Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları II. Abdulhamid Dönemi Alevilik Algısı ve Siyaseti*, 81-92; Çakmak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909)*, 56-66; Yıldırım, *Turkomans Between Two Empires*, 500-588; Erpolat, "XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızılbaşlara Dair Notların Tarih Açısından Önemi", 155-167; Uluerler, "Osmanlı-Safevî İlişkilerinin Başlangıcı Sürecinde Osmanlı'da Kızılbaş Algısı", 2/30-34; Keven, *Anadolu'da Kızılbaşlık Ve Kızılbaşlar*, 88-138; Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 84-163; Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Şii İnançların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakış", 71-81; Özgül, "Kızılbaş ve Türkmenler", 262-264; Eflatun, "Klasik Türk Şiirinde Kızılbaş ve Bektaşî Algısı", 492-507; Erdemli, *Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri*, 23-70; Çakmak, "Nur Baba'dan Bektaşî Kız'a Edebiyatta Bektaşî ve Kızılbaş/Alevîlere Yönelik Olumsuz Algı (1913-1945)", 248-260; Akman, *Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Belli başlı Kızılbaş İsyânları*, 32-77; Savaş, "Osmanlı Dönemi Arşiv Belgelerinin Alevilik Araştırmaları Bakımından Önemi", 280-303; Türüt, *Osmanlı'da Bir Muhalefet Hareketi Olarak XVI. Yüzyılda Kızılbaşlar*, 43-60; Selçuk, "Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş(Alevî)-Bektaşîleri Sünneleştirme Siyaseti Takip Ettiği 19. ve 20. Yüzyılda Hacı Bektaş Veli Tekkesi", 27-30; Nurhan Aydın, "Osmanlıdan Günümüze Aleviliğin Tarihsel Gelişimi", *SBARD* 18/36 (2020), 118-122; Mihraban Artan, "Şahkulu Ayaklanmasında Mehdi Söylemi Ve Hicrî 1000 Yılı Üzerinde Bir Değerlendirme", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 25 (2022), 117-127; Nilgün Dalkeşen, "Alevî Kızılbaş Kimliğinin Oluşumunun Tarihsel Arka Planına Bir Bakış", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2012), 253,254; Ahmet Turan, "Anadolu Alevîleri - Kızılbaşlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1992), 45; Ocak, "Babailer İsyânından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış", 47-56; Ahmet Taşğın, "Bektaşîlik-Kızılbaşlık Eleştirileri", *Folklor/Edebiyat* 29/8 (2002), 84-85; Fuat Köprülü, "Bir Kızılbaş Şairi Pir Sultan Abdal", *Millî Folklor* 12 (1991), 53-54; Hans R. Ro-

karşı mücadeleyi bir devlet politikasına haline dönüştürdüler ve bu mücadeleden de asla taviz vermediler.¹⁰⁵

I. Selim, Osmanlı toplumunda Kızılbaş Türkmenlere karşı olumsuz bir algı oluşturmak için öncelikle dine ve din adamların başvurdu. Bu amaçla da Sünnî Şeyhülislam ve müftülerden Kızılbaşların İslâm inancıyla ilgili görüş bildirmelerini talep etti. Bu talep karşısında duyarsız kalmayan din adamları, Kızılbaş Türkmenler ve Safevî Şahları hakkında bugün halen tartışılan ve gerçeği asla yansıtmayan fetvalar¹⁰⁶ vermekten çekinmediler. I. Selim'in amacı dinî ve din adamlarını da arkasında alarak Kızılbaş Türkmen aşiretlerine ve Şah İsmâil'e karşı topyekûn bir mücadele başlatmaktı.¹⁰⁷ Bu nedenle de mücadele alanı ve araçlarını genişleterek çeşitlendirdi. Onun başlattığı bu mücadele tarzı kendisinden sonra gelen devlet ricali için de bir rol model oldu.¹⁰⁸

Kızılbaş Türkmen aşiretleri ve Şah İsmail hakkındaki ilk olumsuz dinî değerlendirmeyi yapan kişi Müftü Nurettin Hamza Saru Görez (1522) oldu.¹⁰⁹ Hamza Saru, Kızılbaş Türkmenlerin ve Şah İsmail'in, Kur'ân-ı Kerim'i ayaklar altında aldıkları ve çiğnedikleri, Hz. Peygamberin sünnetini hafife alarak terk ettikleri, Hz. Aişe'ye iftira attıkları, haramları helal kıldıkları, Şah İsmâil'e tapındıkları ona secde ettikleri, sahâbeye hakaret ettikleri, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e dil uzattıkları, bu nedenle de kâfir olup dinden çıktıkları, görüldükleri yerde öldürülmelerinin dinî bir zorunluluk olmanın yanı sıra bunlarla mücadele etmenin farz olduğu yönünde fetva verdi.¹¹⁰ I. Selim bu fetvayla yetinmedi. Şeyhülislam Kemalpaşazâde ve Ebüsuûd Efendi'den de benzer içerikte fetvalar aldı.¹¹¹ Bu fetvalar aracılığı ile Sünnî-Kızılbaş ayrımını derinleştirerek toplumsal algıyı olumsuz bir şekilde değiştirdi ve Kızılbaş Türkmenler ile onların şeyhi Şah İsmail'i ötekileştirdi.¹¹² Osmanlı ulemasının Kızılbaşlar hakkında vermiş oldukları fetvaların içerikleriyle ilgili tartışma çalışmanın sınırların aşacağı ve makalenin ana fikrinden uzaklaşmaya neden olacağı için içerik tartışmasına girmeden, sadece 16. ve 17. yüzyıllarda verilmiş olan bazı

emer, "Kızılbaş Türkmenler Safevî Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları", çev. Harun Yıldız, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 38 (2006), 81-92; Zekeriya Işık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim-Kültür Politikaları Yoluyla Bektaşilik ve Kızılbaşlığı Tasfiye Girişimleri (1826 Sonrası)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 76 (2015), 32-45; A. Yılmaz Soyver, "Osmanlı'da Kızılbaşlar", *Kubbealtı Akademik Mecmuası* 28/1 (1999), 33-36; Ahmet Refik, "Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik (1558-1591)", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8/2 (1932), 27-59.

¹⁰⁵ Miroğlu, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi", 10/291-293.

¹⁰⁶ Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 34-38.

¹⁰⁷ Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 53-56.

¹⁰⁸ Daha fazla bilgi için bk. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 68-128.

¹⁰⁹ Erkan, 16. *Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 218.

¹¹⁰ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 137-138.

¹¹¹ Yaman, "Safevîler ve Şah İsmail", 80-83.

¹¹² Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 34-38; Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 127-148.

fetvalarla ¹¹³ ilgili kısa bilgiler verilerek ve genel bir değerlendirme yapılmasının gerekli olduğu kanısındayız.

Kızılbaşlar hakkında verilen fetvaların en önemlilerinden biri de şüphesiz Kemalpaşazâde (ö.940/1534) tarafından kaleme alınan fetvadır.¹¹⁴ Ona göre Kızılbaşlar, kendileri ile savaşılmaması gereken sapkın bir topluluktur. Onlar, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetini inkâr etmekte ve müctehid imamları da hor görüp küçümsemektedirler. Kızılbaşlar, diğer mezheplere uymanın zor olduğunu, bu nedenle de kendileri için kolay ve yararlı olduğu için Şah İsmail'in tarikatına uyduklarını söylerler. Onun mezhebine uydukları için de Şah'ın helal kıldığını helal, haram kıldığını helal sayarlar. Bu nedenle de Şah'ın içkiyi helal kıldığını kabul ederler. İbn Kemal, bu nedenlerden dolayı onların küfre düşerek irtidat ettiklerini, zorunluluk olmadıkça onlar gibi kırmızı başlık giyen kişiyi küfre düşme ihtimali olduğunu söyler. O, kırmızı başlık giymeyi küfrün emaresi olarak görür. Bu sebeplerden ötürü Kızılbaşların diyarı dâruharb olarak görülmeli ve onların kestikleri yenmemelidir. Küfre düştükleri için kestikleri yenmez ve onlar hakkında mürtet hükümleri uygulanır. Erkeklerinin öldürülmesi farzdır. Malları, kadınları ve çocukları müslümanlar için helaldir. Ancak müslüman olurlarsa müslüman erkekler gibi hür olurlar. Kim o batıl dini yani Kızılbaşlığı seçer ve dâru'l-küfre katılırsa, Kâdi, o adamı öldürme, mallarının varisleri arasında paylaşırma ve karısını başka erkeklere nikâhlama yetkisine sahiptir. Kızılbaşları öldürmek müslümanlar için farz-ı ayndır. İbn Kemal Kızılbaşların katlinin dini açıdan helal olduğunu, onları katledenlerin gazi, onlar eliyle öldürülenlerin ise şehit olduğunu, onlarla savaşmanın gâz-i ekber ve bu uğurda ölmeyi de şehâdet-i azime olarak nitelendirir. Kızılbaşlar, müslüman sultana karşı düşmanca hislerle isyan edip kılıç çektikleri için öldürülmeleri helaldir. Kızılbaşlar, sapkın fırka olan Şia'ya intisap ettikleri için Ehl-i Sünnet inancından ayrıldıklarını, küfre ve dalalete düştüklerini iddia eder. Ayrıca Kızılbaşların, Kur'ân-ı Kerim'i, şeriatı, İslâm dinini küçük görüp aşağıladıkları, şer'î kitapları onlara saygısızlık olsun diye evlerinde yaktıkları ve böylece müslüman âlimlere ihanet ettikleri, reisleri olan günahkârı tanrı kabul ederek ona secde ettikleri, Kur'an-ı Kerim'in haram ettiği pek çok şeyi helal kabul ettikleri, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e lanet ettikleri, Hz. Aişe'ye iftira attıkları, onun iffetine ve namusuna dil uzattıkları için küfre düştüklerini, Kur'ân-ı Kerim'i yalanladıklarını, Hz. Peygamber'e sövdükleri onun hakkında kötü sözler söyledikleri için küfre girdiklerini, tövbe etmezlerse İmam-ı A'zam, Süfyan-ı Sevri, Evzai İmam

¹¹³ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Erkan, 16. Yüzyılda Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları, 23-78; Ekinci, Erdebil Tekkesi'nin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu'daki Dinî ve Siyasî Faaliyetleri, 142-149; Yıldırım, Turkomans Between Two Empires, 530-550; Özkan, Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi, 127-159; Erdemli, Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri, 45-68; Türüt, Osmanlı'da Bir Muhalefet Hareketi Olarak XVI. Yüzyılda Kızılbaşlar, 52-63.

¹¹⁴ Ayrıntı bilgi için bk. Özkan, Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi, 132-138.

Malik, İmam Şafi, İmam Ahmet b. Hanbel ve İmam Leys göre öldürülmelerinin farz olduğunu söyler. Hz. Ebû Bekir'in zekât vermeyen ve yalancı paygamberlere tabi olan Araplarla ve Hz. Ali Hâricîlerle savaştığı gibi, Kızılbaşlarla da aynı şekilde savaşılması gerektiğini, ayrıca Kızılbaşların yukarıda sayılan kabahatleri ehl-i İslâm içinde bilinirken onların kâfir oldukları konusunda terettüte düşen kimselerin müslüman olmadığını ifade eder. Kızılbaş askeri olup savaşa katılan ve Kızılbaşlık düşüncesinde ısrar edenler hakkında gereği mutlaka yapılmalıdır. Ancak şehirlerde ve köylerde kendi halinde yaşayan, isyan hareketin destek vermeyen, inançlarında ve davranışlarında samimi olan ve kendilerine güvenilen Kızılbaşlara, aksi ortaya çıkıncaya kadar onlar hakkında verilen hükümlerin uygulanmayacağını ve bu hükümlerden dolayı cezalandırılmayacaklarını dile getirir.¹¹⁵

Şeyhülislam Ebu Suud Efendi (ö.982/1574) de fetvasında, İbn Kemal'in vermiş olduğu fetvanın içeriğine benzer tarzda görüş beyan etmiştir.¹¹⁶ Ona göre de, Kızılbaşlarla savaşmak helaldir. Bu savaşta Kızılbaş öldürenler gazi, onların eliyle öldürülenler şehittir. Müslüman Sultana düşman olup isyan ettikleri ve müslüman askerlere kılıç çektikleri için onları öldürmek helaldir. Kızılbaşlarının reisleri kendilerinin Ehl-i Beyt'e mensup oldukları söyledikleri, bunun doğru olmadığını, yaptıkları eylemler onların Hz. Peygamberin soyundan gelmediklerin en önemli kanıt olduğunu, faraza öyle olsa bile Kur'ân'a ve İslâm'a aykırı eylemlerinden dolayı öldürülmelerinin helal olacağını, kelime-i şahadet ile müslüman olup Şia'dan olduklarını iddia etseler dahi mensup oldukları mezhebin Ehl-i Sünnet dışı kabul edilmesi nedeniyle ceennemlik oldukları, diğer batıl mezheplerden de etkilenmiş olmaları nedeniyle de dalalete düştükleri ve küfre girdikleri iddia eder. Ayrıca Kızılbaşların zalim oldukları, Kur'an'ı, şeriatı ve İslâm dinini hafife alıp küçümsedikleri, dinî kitapları evlerinde yakmakla, müslüman din âlimlerine ihanet ettikleri, reisleri olan günahkârı ilahlaştırarak ona secde ettikleri, Kur'an'da haram olduğu kesin olan filleri helal saydıkları, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e lanet ettikleri için kafir oldukları, hakkında ayet nazil olmuş olan Hz. Aişe'ye iftira ederek dil uzattıkları, Kur'an'ı yalanlayarak küfre düştüklerini belirtir. Ayrıca, bu günahları işleyenlerin, İmam-ı Âzam Ebu Hanife, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, İmam Mâlik, İmam Şâfi, İmam Ahmet b. Hanbel göre kâfir olarak kabul edileceği, bu konuda tereddüte ve şüpheye yer olmadığını söyler. Kızılbaş isyanlarına katılan ve onlara tabi olup onlardan ayrılmayanlar hakkında gereği mutlaka yapılmalıdır. Ancak şehirlerde ve köylerde kendi halinde yaşayan, herhangi bir suça karışmamış olan, inancı ve davranışlarıyla çevresine güven aşıl原因an Kızılbaşlar hakkında herhangi bir işlem yapılmaz. Aksi bir durumun ortaya çıkması halinde onların da öldürülmeleri farzdır. Kızılbaşlarla savaşmak diğer kâfirlerle savaşmaktan daha önemlidir. Kızılbaşlarla

¹¹⁵ Türüt, *Osmanlı'da Bir Muhalefet Hareketi Olarak XVI. Yüzyılda Kızılbaşlar*, 50-52.

¹¹⁶ Daha fazla bilgi için bk. Keven, *Anadolu'da Kızılbaşlık ve Kızılbaşlar*, 105-110.

savaşmak, Hz. Ebû Bekir'in Müseyleme-i Kezzâb ile Hz. Ali'nin Hâricîlerle savaşmaları gibi önemli ve gereklidir.¹¹⁷

Şeyhülislam Feyzullah Efendi (ö. 1175/1761) fetvasının içeriği ise şu şekildedir.¹¹⁸ O fetvasında, Osmanlı memleketi sınırları içerisinde Kürtlerden bir grubun, Hz. Aişe'ye iftar ettikleri, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve bazı sahabeye karşı kötü sözler söyleyerek onlara sövdükleri, Râfizi Acemler gibi inanan Kızılbaş kadın ve erkeklerin müslümanları aileleri ile birlikte esir alıp Acem memleketine gittikleri, müslüman esirlerin öldürüp, mallarına el koydukları, ancak Acem memleketine gitmeyip Osmanlı topraklarında yaşamayan devam eden ve Rafizi Acemler gibi müslümanlarla savaşmayan Kızılbaşların yaşadıkları bölgenin dar-ı İslâm olduğu, Kızılbaşların küfrüne gerekçe olan eylemleri yapmadıkları ve söylemlerde bulunmadıkları sürece yaşadıkları yerlerin dâru'l-harp kabul edilmeyeceği, ancak Kızılbaşlık inancı üzerinde yaşamaya devam ettikleri için haklarından mürtedler için geçerli olan hükmün uygulanacağını, yani tövbe edip Sünni inancı benimsemezlerse dahi hükm-i mürtet gereği öldürülmeleri gerektiğini iddia etmektedir.¹¹⁹

Söz konusu fetvaların içerikleri incelendiğinde birbirini destekleyen nitelikte metinler olduğu görülür. Bu fetvaları seçmemizin nedeni çalışmamızın 16. ve 17. yüzyıllarla sınırlandırılmış olmasıdır. Osmanlı din adamları, devlete karşı isyan başlatan ve Osmanlı topraklarını işgale hazırlanan Kızılbaşlar ve onların tabi olduğu Şah İsmail'e karşı savaşmanın dinî açıdan mümkün olup olmadığı yönünde devlet ricali tarafından kendilerine sorulan sorulara cevap niteliğinde fetvalar vermişlerdir. Onlar, Kızılbaşların, Osmanlı Sultanı II. Bayezid ve I. Selim'e kılıç çekerek isyan etmelerini, Osmanlı memleketinde fitne ve fesat çıkararak müslüman ahaliyi öldürmelerini ve onların mallarını yağmalamalarını fetvalarına gerekçe göstermişlerdir. Onlar, Şah İsmail'in, Şiî düşünceyi benimsemiş olduğunu, bu nedenle de onların, başta Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Aişe'ye kötü söz söylediklerini, iftira attıklarını, sahabilerin bazılarını sövdüklerini, Ehl-i Sünnet itikadıyla bağdaşmayan inançlara sahip olduklarını ileri sürerek söz konusu fetvalarına dayanak ve gerekçe oluşturmuşlardır. Osmanlı din adamları, Kızılbaşlık inancına sahip olan, ancak şehirlerde ve köylerde kendi halinde yaşayan, devlete karşı isyan hareketine karışmamış olan, Şah İsmail adına fitne ve fesat eylemleri içinde yer almayan, inancında samimi olup, inancına uygun olarak yaşayanlara dokunulmamasını, ayrıca bu kişilerin tövbeye davet edilmelerini, tövbe etmeleri halinde canlarının ve mallarının güvence altına alınması gerektiğini de ifade etmekten çekinmemişlerdi. Onlar, fetvalarında, Osmanlı Sultanı I. Selim'in,

¹¹⁷ Daha fazla bilgi için bk. Savaş, "Osmanlı Dönemi Arşiv Belgelerinin Alevilik Araştırmaları Bakımından Önemi", 289-295.

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 144-145.

¹¹⁹ Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 144-145.

Kızılbaşlara ve Şah İsmail'e karşı başlatmış olduğu savaşın meşru olduğunu, bu eylemin Hz. Ebûbekir'in Müseylimetülkezzâb'a ve Hz. Ali'nin Hâricîlerle yapmış olduğu savaşa benzediğini dile getirmişlerdir.

I. Selim, bu davranışıyla Kızılbaş Türkmenlere, Safevi Devleti'ne, Şah İsmail'e ve onunla ittifak halindeki beyliklere karşı askerî harekât düzenleyebilmek için siyasal, sosyal ve dinî bir zemin hazırladı.¹²⁰ I. Selim'den itibaren tamamen siyasî saiklerle oluşturulan bu olumsuz algının dinî ve sosyal gerçekliği hiçbir zaman sorgulanmadı. I. Selim'le birlikte devletin resmi görüşü ve politikası haline getirilen gerçek dışı bu olumsuz Kızılbaş algısı günümüzde bile toplumun bilinçsiz kesimleri arasında halen devam etmektedir.¹²¹ Kızılbaş Türkmenler ve Safevî Devleti Osmanlı için bir tehdit olmaktan çıkmasına rağmen, I. Selim'den itibaren devlet ricalinin devleti koruma refleksiyle başvurdukları bu gerçek dışı olumsuz algı bilerek ya da bilmeyerek siyasiler ve dini otoriteler tarafından hala devam ettirilmektedir.¹²²

II. Bayezid ve I. Selim'den itibaren Osmanlı topraklarındaki Kızılbaş Türkmenler ve Safevi Devleti'nin Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturduğu doğrudur. Bu tehdit Safevî Devleti yıkılıncaya kadar hep devam etmişti.¹²³ 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan, Karamanoğlu Mustafa (1501),¹²⁴ Şahkulu (1511),¹²⁵ Nur Halife (1512),¹²⁶ Bozoklu Celal (1519),¹²⁷ Süklün ve Baba Zünnun (1526),¹²⁸ Donuzoğlu ve Beyce (1526),¹²⁹ Mustafa Oğlu Veli Halife (1526),¹³⁰ Şah Kalender (1526),¹³¹ Seydi Bey ve İnciryemez (1529)¹³² ve Düzmece Şah İsmail (1578)¹³³ ayaklanmaları Osmanlı yönetimini uzun süre meşgul etmiş ve zaman zaman da devletin güvenliğini ve bekasına tehdit eder hale gelmişti.¹³⁴ Kızılbaş nitelikli bu türden askerî harekâtlar zaman içinde devlet erkânı ve Sünni halkın bilinçaltında Kızılbaşlara ve Safevîlere

¹²⁰ Emecen, "Devlet-i Âl-i Osman'dan Cihan Devletine", 12/285-286.

¹²¹ Çakmak, "Nur Baba'dan Bektaşî Kız'ı Edebiyatta Bektaşî ve Kızılbaş/Alevîlere Yönelik Olumsuz Algı (1913-1945)", 245-260.

¹²² Geniş bilgi için bk. Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları II. Abdulhamid Dönemi Alevilik Algısı ve Siyaseti*, 65-435; Çakmak, *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909)*, 40-420.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri 1578-1590*, 1-201.

¹²⁴ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/428.

¹²⁵ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/436.

¹²⁶ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/440.

¹²⁷ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/471; Ünlü, *Camiü'd-Düvel*, 114.

¹²⁸ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, 2/151-152.

¹²⁹ Solak-Zâde, *Solak-Zâde Tarihi*, 2/153.

¹³⁰ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/482-485.

¹³¹ İbrahim Efendi Peçevî, *Peçevî Tarihi* (İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şafak Maarif Kütüphanesi, 1968), 1/69.

¹³² Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, 3/484.

¹³³ Söz konusu isyanlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 112-379.

¹³⁴ Peçevî, *Peçevî Tarihi*, 1/67-70.

karşı olumsuz duygu ve düşüncelerin oluşmasına katkı sağlamıştı.¹³⁵

Osmanlı devlet erkânı, Kızılbaş Türkmenlere ve Safevî Devleti'ne karşı duyulan bu öfkeyi II. Bayezid'den itibaren tatbik sahasına soktu. Bu amaçla da ciddi tedbirler alınma gereği duyuldu. Fetvalar aracılığı ile öncelikle Kızılbaş Türkmen aşiretleri kâfir ilan edilerek ötekileştirildi, kanları, malları ve canları helal kabul edildi.¹³⁶ Kızılbaşlara karşı ülke içinde bir korku iklimi yaratıldı. Bununla da yetinilmedi, Kızılbaş erkek ve kadınların, geceleri gizlice bir araya gelerek sazlı sözlü eğlence yaptıkları, bir müddet sonra mum söndürerek birbirlerinin eşleriyle cinsel ilişkiye girdikleri yönünde iftiralara varan dedikodular yaymaktan da çekinilmedi.¹³⁷

Devlet erkânı din adamlarını bir kez daha devreye sokarak Kızılbaş Türkmenler aleyhinde gerçeği yansıtmayan risaleler yazdırdı. Bu risaleler aracılığı ile de Sünni halk nezdinde Kızılbaşlara karşı kamuoyu oluşturmaya çalışıldı.¹³⁸ Bunda da başarılı olundu. Kızılbaşlar, inançları itibariyle İslâm dışı bir fırka ilan edildi. İslâm dışı fırka olmaları nedeniyle de kendileriyle evlenmek ve kestiklerini yemek de haram kabul edildi ve halka da böylece telkinde bulunuldu.¹³⁹

Osmanlı devlet erkânı, Kızılbaş Türkmenlere ve Safevî Devleti'ne karşı mücadelede haklı olmakla birlikte başvurdukları yöntemlerde aşırıya kaçmışlardı. Özellikle de dinî ve ahlakî açıdan geliştirdikleri olumsuz algıyla bu kitleye karşı haksızlıklar yapıldı. Kızılbaşlıkla mücadele adı altında suiistimaller yaşandı. Bu konuda görevlendirilen kişiler zaman zaman suç teşkil edecek nitelikte birtakım eylemlere kalkıştılar.¹⁴⁰

Kızılbaşlara karşı siyasî, iktisadi ve hukuki birtakım tedbirler alındı. Bu amaçla da ülke içindeki Kızılbaşlar sürekli takip edildi ve yakalananlar şiddetle cezalandırıldı. Kızılbaşlık suçuyla itham edilenlere, recm, siyaset, hakkından gelme, hapis, sürgün ve kürek mahkûmiyeti cezaları verildi.¹⁴¹Bu cezaların yanı sıra iktisadî baskı uygulandı. Bu bağlamda elinde dirliği olanların dirliği ellerinden alındı. Kızılbaş öldürenler dirlikle ödüllendirildi. İran'a göç engellendi ve giriş-çıkışlar sıkı bir şekilde kontrol edildi. Kızılbaş Türkmenlerin ellerindeki atlarına ve silahlarına

¹³⁵ Bilgi için bk. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 51-68; Erpolat, "XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızılbaşlara Dair Notların Tarih Açısından Önemi", 155-168; Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 98-148; Erdemli, *Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri*, 32-82; Türüt, *Osmanlı'da Bir Muhalefet Hareketi Olarak XVI. Yüzyılda Kızılbaşlar*, 50-58; Eflatun, "Klasik Türk Şiirinde Kızılbaş ve Bektaşî Algısı", 482-506; Çakmak, "Nur Baba'dan Bektaşî Kız'a Edebiyatta Bektaşî ve Kızılbaş/Alevilere Yönelik Olumsuz Algı (1913-1945)", 248-260.

¹³⁶ Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 34-36.

¹³⁷ Argunşah, *Şükrî Bitlisî Selîm-Nâme*, 134-141; Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 48-66.

¹³⁸ Daha fazla bilgi için bk. Özkan, *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi*, 98-159.

¹³⁹ Uluverler, "Osmanlı-Safevî İlişkilerinin Başlangıcı Sürecinde Osmanlı'da Kızılbaş Algısı", 2/30-35.

¹⁴⁰ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, 118-130.

¹⁴¹ Bilgi için bk. Erkan, *16. Yüzyıl Osmanlı'da Kızılbaş Ayaklanmaları*, 72-95.

el konuldu ve harp malzemelerinin üretiminde kullanılan madenlerin İran'a satışı yasaklandı.¹⁴²

Sonuç

Erdebil Tarikatı'nın Anadolu'daki Türkmen müridlerine Kızılbaş adı verilmiştir. II. Bayezid devrine kadar ciddi bir sorun teşkil etmeyen Kızılbaş Türkmen aşiretleri, Karamanoğlu Mustafa İsyanı ile birlikte Osmanlı Devleti için bir iç tehdit unsuruna dönüşmüştür.

Safevî Devleti'nin kuruluşuna kadar Osmanlı topraklarında güvenli bir şekilde yayılma istedadı gösteren Safeviyye Tekkesi, Şah Kulu ayaklanması ve onu takip eden Kızılbaş nitelikli isyanlar ile birlikte Osmanlı Devleti için bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Anadolu'daki Osmanlı reayası olan Kızılbaşlar, Şah İsmail adına hareket etmeye başlamışlardır. Onun direktifleri doğrultusunda hareket eden Kızılbaş Türkmen aşiretleri, çıkardıkları ayaklanmalarla Osmanlı Devlet ricalini ciddi şekilde tedirgin etmişlerdir.

Kızılbaşların Safevî Devleti destekli isyanları karşısında Osmanlı devlet ricali, bu kesime karşı ciddi tedbirler alma gereği hissetmiş ve bu amaçla da bu isyancılara karşı, siyasî, askerî, dinî, sosyal, kültürel ve iktisadî tedbirler almışlardır. Kızılbaş Türkmenlerin Osmanlı topraklarında güvenli bir şekilde yaşamalarına bundan böyle izin verilmemiştir. Şah İsmail adına Osmanlı devletine karşı bozguncu faaliyetlere girişen Kızılbaş Türkmenler, başta sürgün olmak üzere, siyaseten katl, mallarının müsadere edilmesi, algı yönetimi ile itibarsızlaştırma gibi pek çok cezalarla karşı karşıya kalmak zorunda kalmışlardır.

Osmanlı toplumunda olumsuz Kızılbaş algısının oluşmasında din adamlarının verdiği fetvalar ve bu fetvalara göre yürütülen siyasî ve askerî faaliyetler etkili olmuştur. Osmanlı Devleti, II. Selim'den itibaren Kızılbaş Türkmenlere ve onların hamisi olana Safevî Devleti'ne karşı topyekûn bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadele yöntemi asırlarca devam ettirilmiştir. Bu mücadele sayesinde Anadolu'daki Sünnî halkın bilinçaltındaki olumsuz Kızılbaş algısı her an canlı ve diri tutulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti ve Sünnî reaya Kızılbaş Türkmenlerle mücadelede zaman zaman orantısız güç kullanarak birtakım haksız ve hukuksuz eylemler ve söylemlerde bulunmuşlardır. Kızılbaşlara karşı yapılan muamelelerde aşırıya kaçan Osmanlı memurları zaman zaman suiistimallere kapı açan eylemlerde bulunmuşlardır. Sünnî reaya, dedikoduda öteye geçmeyen yalan ve yanlış bilgilere dayanarak iftiralara varan söylemlerde bulunmuş, devlet destekli bu türden iftiraya varan söylemler daha çok Sünnî halk arasında revaç bulmuştur. Sünnî reaya, bu iftiralarla Kızılbaş Türkmen toplulukları ötekileştirerek şeytanlaştırmışlardır.

¹⁴² Çakmak, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909), 62-66; Erdemli, Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri, 32-43.

Kızılbaş Türkmenlere karşı zaman zaman birtakım yapıcı faaliyetler icra edilse de Sünni halkın bilinçaltındaki olumsuz algı bugün hala devam etmektedir. Din adamlarının desteğiyle devlet ricali tarafından inşa edilen bu menfi intiba, yine bu kesimlerin samimi gayret ve çabaları ile pozitif bakış açısına dönüştürülebilir.

Kaynakça | References

- Ahmet Refik. "Osmanlı Devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik (1558-1591)". *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8/2 (1932), 21-59.
- Akgündüz, Ahmet. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi (Yüce Nesebi)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1. Basım, 2009.
- Akkuş, Mehmet. "Somuncu Baba ve Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Etki Alanı". *Hacı Bayrâm-ı Velî*. ed. İbrahim Ethem Arıoğlu. 165-173. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserler Dizisi, 1. Basım, 2018.
- Akman, Elif Gül. *Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Belli başlı Kızılbaş İsyanları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Argunşah, Mustafa. *Şükrî Bitlisî Selîm-Nâme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Arslan, Sevim. "Hacı Bayram Veli'nin Yetiştirdiği Halifeler". *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. ed. Ahmet Cahid Haksever. Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 1. Basım, 2016.
- Artan, Mihriban. "Şahkulu Ayaklanmasında Mehdî Söylemi ve Hicrî 1000 Yılı Üzerinde Bir Değerlendirme". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 25 (2022), 103-136.
- Âşikpaşazâde. *Âşikpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*. ed. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 1. Basım, 2013.
- Ata, Ramazan. "Osmanlıya Karşı Hacı Bayram Veli ve Somuncu Baba'nın Tutumu". *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. ed. Ethem Cebecioğlu. Ankara: Kalem Neşriyat, 1. Basım, 2017.
- Aydın, Nurhan. "Osmanlıdan Günümüze Aleviliğin Tarihsel Gelişimi". *SBARD* 18/36 (2020), 113-137.
- Bağçeci, Muhittin - Deniz, Rasim. *Şeyh İbrahim Tennurî ve Gülşen-i Niyâz*. Kayseri: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Baharlı, İlgar. "Safevi Dönemi Kızılbaş Türkmen Toplumunda Kadın (Bir Kızılbaş Kadın Örneği Taçlı Begüm)". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 61/1 (2021), 33-355.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*. 1-2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. Basım, 1983.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*. ed. A.Fikri Yavuz - İsmail Özen. 1-3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1. Basım, ts.
- Celâlîzâde Mustafa. *Selîm-Nâme*. ed. Ahmet Uğur - Mustafa Çuhadar. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Çakmak, Yalçın. *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

- Çakmak, Yalçın. “Nur Baba’dan Bektaşî Kız’a Edebiyatta Bektaşî ve Kızılbaş/Alevîlere Yönelik Olumsuz Algı (1913-1945)”. *folk/ed.Derg.* 27/1 (2021), 245-263.
- Çakmak, Yalçın. *Sultanın Kızılbaşları II. Abdulhamid Dönemi Alevilik Algısı ve Siyaseti*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Çelik, İsa. “Hacı Bayram-I Veli’nin Yaşadığı Dönemde Tasavvufi Hayata Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 1. ed. Ahmet Cahid Haksever. Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 1. Basım, 2016.
- Çiftçi, Salih. “Sûfi-Devlet ilişkilerinde Bir Model Olarak Hacı Bayrâm-ı Velî Tecrübesi”. *Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu*. 275-282. İstanbul: TÜRKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Dalkesen, Nilgün. “Alevî Kızılbaş Kimliğinin Oluşumunun Tarihsel Arka Planına Bir Bakış”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2012), 241-255.
- Dalkıran, Sayın. “İran Safevî Devleti’nin Kuruluşuna Şîî İnançların Etkisi ve Osmanlı’nın İran’a Bakış”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2002), 55-102.
- Eflatun, Muvaffak. “Klasik Türk Şiirinde Kızılbaş ve Bektaşî Algısı”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*. 481-510. 2018: Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan yayınları, 1. Basım, 2002.
- Ekinci, Mustafa. *Erdebil Tekkesi’nin Kuruluşu Gelişmesi ve Anadolu’daki Dinî ve Siyasî Faaliyetleri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Ekinci, Mustafa. “Safeviyye Tarikati ve Türkmenler Üzerindeki Rolü”. *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. ed. Halil İbrahim Bulut. 143-173. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Emecen, Feridun. “-III- Devlet-i Âl-i Osman’dan Cihan Devletine A. II. Bayezid B. Yavuz Selim”. *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Osmanlılar-I*. 12/259-301. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Eravcı, Mustafa. “Safeviler”. *İslam Tarihi ve Medeniyeti Müslüman Türk Devletleri-II*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Erdemli, Mustafa. *Mühimme Defterlerine Göre Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim Dönemi Kızılbaş Hareketleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Erkan, Ümit. *16. Yüzyıl Osmanlı’da Kızılbaş Ayaklanmaları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Erkan, Ümit. *16. Yüzyılda Osmanlı’da Kızılbaş Ayaklanmaları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

- Eröz, Mehmet. *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 3. Basım, 2014.
- Erpolat, M.Salih. "XVI. Yüzyılın Başlarında Tutulan Tahrir Defterlerinde Kızılbaşlara Dair Notların Tarih Açısından Önemi". *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 22 (2020), 149-178.
- Erşahin, Seyfettin. *Akkoyunlular Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarih*. Ankara, 1. Basım, 2002.
- Erşahin, Seyfettin. "Devlet Dergâh İlişkileri: Hacı Bayram-ı Velî Dergâhı-Akkoyunlu Devleti İlişkileri Örneği". *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. ed. Ethem Cebecioğlu. Ankara: Kalem Neşriyat, 1. Basım, 2017.
- Eşrefoğlu Rumî. *Tarikatnâme*. ed. Esra Keskinçelik. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1. Basım, 2002.
- Fidan, Mustafa. *İbrahim Tennuri Hayatı ve Eserleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Göktaş, Vahit. "Hacı Bayram-I Velî'nin Ankara'da Ahilerle İlişkileri". *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. ed. Ahmet Cahit Haksever. Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 1. Basım, 2016.
- Gümüšoğlu, Hasan. *İslam'da İtikadi Mezhepler: Temel İnanç Sistemleri*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Günay, Umay. "Hacı Bayramı Velî'nin Hayatı ve Eserleri". *1. Hacı Bayram-I Velî Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, 1. Basım, 1990.
- Gündüz, Tufan. *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640"*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Basım, 2007.
- Gündüz, Tufan. *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Basım, 2010.
- Haksever, Ahmet Cahid. "Şeyhlikten Şahlığa Safevîlik ve 15. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Tarikatlar". *II. Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. ed. Ethem Cebecioğlu. 511-524. Ankara: Kalem Neşriyat, 1. Basım, 2017.
- Hinz, Walther. *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. Basım, 1992.
- Hızlı, Mefail. "Somuncu Baba (öl. 815/1412) (Şeyh Ebû Hâmid Hamidüddîn Ak-sarâyî)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 263-271.
- Hoca Saadettin Efendi. *Tâcü't-Tevârih*. ed. İsmet Parmaksızoğlu. 1-5 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, 1979.
- Işık, Zekeriya. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim-Kültür Politikaları Yoluyla Bektaşılık ve Kızılbaşlığı Tasfiye Girişimleri (1826 Sonrası)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 76 (2015), 31-53.
- İpek, Yasin vd. *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevîlik*. İstanbul: Bizim Kitaplar, 1. Basım, 2010.

- İvgin, Hayrettin. “Hacı Bayram-ı Veli’ nin Somuncu Baba İle Münasebetleri”. 1. *Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara İl Kültür Müdürlüğü Yayınları-3, 1. Basım, 1990.
- Kaplan, Doğan. *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Karadeniz, Yılmaz. “Erdebil Tarikatı’ndan Safevi Devleti’ne Siyasallaşma Süreci ve Meşruiyet Meselesi”. *Akademik MATBUAT*, <http://dergipark.gov.tr/matbuat> 3/1 (Haziran 2019), 1-16.
- Karadeniz, Yılmaz. “Safevi Devleti’nin Kuruluşu Meselesi”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (ts.), 53-67.
- Karadeniz, Yılmaz. “Safevî Devleti’nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (ts.), 53-67.
- Karadeniz, Yılmaz. “Safevî Tarikatı’nın Seyidliği ve Şiiliği Meselesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 75 (2015), 15-28.
- Karatop, Buket. “Hacı Bayrâm-ı Velî’nin Gelibolu’daki Müridleri:Yazıcızâde Mehmed ve Ahmed Bîcân”. *Hacı Bayrâm-ı Velî Uluslararası Sempozyumu*. 71-80. İstanbul: TÜRKKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Kesenceli, Resul. “Şeyh Hamid-i Velî (Somuncu Baba) Hazretlerinin Menkıbevi Hayatından Kesitler”. 10. *Somuncu Baba ve Hulusi Efendi Kültür Etkinlikleri Sempozyum Tebliğleri*. 143-155. Ankara: Nasihat Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Keven, Ahmet. *Anadolu’da Kızılbaşlık Ve Kızılbaşlar (Yavuz Sultan Selim Dönemi)*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Köprülü, Fuat. “Bir Kızılbaş Şairi Pir Sultan Abdal”. *Milli Folklor* 12 (1991), 53-54.
- Küçükaya, M. Askeri. “Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde Hacı Bayram-ı Velî ve Tarikat”. *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 1. ed. Ahmet Cahid Haksever. Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 1. Basım, 2016.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri 1578-1590*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 1962.
- Miroğlu, İsmet. “Fetret Devrinden II. Bayezid’e Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1. Basım, 1989.
- Mohammesnejad, Hamidreza. “Erdebil Tarikatı ve İlhanlılar: Tasavvuf ve Siyaset İlişkinde Yeni Dönem”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/57 (2015), 99-120.
- Müneccimbaşı, Derviş Ahmed Dede b. Lütfullah. *Sahâifü’l-ahbâr fî tercümeti câmi’ü’d-düvel*. çev. Ahmet. b. M. eş-Şâir Nedim. 3 Cilt. İstanbul: Matba-i Âmire, 1. Basım, 1285.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslâm Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış”. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. ed.

- Ahmet Yaşar Ocak. 38-57. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Okhan, Mehmet Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: İslâm Kütüphanesi, 2. Basım, 1949.
- Öngören, Reşat. "Safeviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/460-462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2008.
- Özgül, Vatan. "Kızılbaş ve Türkmenler". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 32 (2004), 255-274.
- Özkan, Ahmet. "Hacı Bayram-ı Veli'nin Eşrefoğlu Rûmî'ye Tesiri". *Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 1. ed. Ahmet Cahid Haksever. Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 1. Basım, 2016.
- Özkan, Muhammed Ali. *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi (16.-17. Yüzyıllar)*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özköse, Kadir. "Hacı Bayram Veli'nin Tesir Halkası". *Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı* 1. ed. Ahmet Cahid Haksever. Ankara: Kalem Eğitim Kültür ve Akademi Derneği, 1. Basım, 2016.
- Peçevî, İbrahim Efendi. *Peçevî Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şafak Maarif Kütüphanesi, 1. Basım, 1968.
- Roemer, Hans R. "Kızılbaş Türkmenler Safevî Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları". çev. Harun Yıldız. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 38 (2006), 81-92.
- Sak, Vesile Albayrak. "Şeyh Hamid-i Veli ve Nur Halife Şahsında Erdebil Tekkesindeki Zihniyet Değişikliği". *Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. Mehmet Sami Yıldız vd. 353-365. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 1. Basım, 2019.
- Savaş, Saim. "Osmanlı Dönemi Arşiv Belgelerinin Alevilik Araştırmaları Bakımından Önemi". *OTAM* 44 (Güz 2018), 279-309.
- Savaş, Saim. *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: Vadi Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Selçuk, Hava. "Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş(Alevi)-Bektaşileri Sünnileştirme Siyaseti Takip Ettiği 19. ve 20. Yüzyılda Hacı Bektaş Veli Tekkesi". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 2021 Yılı Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, 26-36.
- Sheikh, Shiraz. "Hacı Bayrâm-ı Velî ve Şeyh Hâmîd Aksarâyî Arasındaki İlişki". *Hacı Bayram-ı Veli Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: TÜRKAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Solak-Zâde, Mehmet Hemdemî Çelebi. *Solak-Zâde Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1989.
- Soyyer, A. Yılmaz. "Osmanlı'da Kızılbaşlar". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 28/1 (1999), 33-36.

- Sönmez, Vecihi. “Hacı Bayram Velî ve Bayramiyye Ekolünün Anadolu’ya Etkisi”. *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*. ed. Ethem Cebeci-oğlu. Ankara: Kalem Neşriyat, 1. Basım, 2017.
- Sönmez, Zekiye. *Hz. Ömer’in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri*. ed. Ali Aksu. 2/255-292. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1. Basım, 1992.
- Sümer, Faruk. *Safevî Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halifeleri ve Anadolu Türkleri)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. Basım, 1992.
- Şah, Serap. *Safvetü’s-Safâ’da Safiyyüddîn-i Erdebîlî’nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri Ve Menkıbeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Şahin, Hanifi. “Câmiu’t-Tevârîh’e Göre Gâzân Hân’ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları”. *Bilişim 73* (2015), 207-230.
- Şahin, Hanifi. “İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dinî-Mezhebî Kabullerin Rolü”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi İLTED Erzurum 45* (Ocak 2016), 109-138.
- Şahin, Hâşim. “Hacı Bâyrâm-ı Velî’nin Halîfesi Emir Sikkînî ve Bayrâmî Melâmîliğinin Oluşum Süreci”. *Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu*. 480-488. İstanbul: TÜRK-KAD Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Şahin, Hâşim. “Somuncu Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2009.
- Tansel, Selahattin. *Sultan II. Bâyezit’in Siyasî Hayatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, 1966.
- Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, 1969.
- Taşdemir, Mehmet. “Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Hazretleri (1331 -1412)”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 17-19 Kasım 2017 Malatya Bildiriler 1.Cilt*. ed. Nusret Akpolat vd. 1/287-300. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Taşdemir, Mehmet. “Tarihe Manevi Bir Yolculuk Şeyh Hamid-i Velî/Somuncu Baba (k.s) Hazretleri”. *Somuncu Baba ve Hulusi Efendi Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Nasihat Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Taşğın, Ahmet. “Bektaşîlik-Kızılbaşlık Eleştirileri”. *Folklor/Edebiyat 29/8* (2002), 75-90.
- Taşğın, Ahmet. “Erdebil Tekkesinin Rum’da Son Temsilcilerinden Yusuf Hakiki Baba”. *I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu (12-14 Mayıs 2016) Bildiriler Özet/Tam Metinler*. 192-198. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 1. Basım, 2016.

- Taşğın, Ahmet. “Erdebil Tekkesinin Rum'daki Temsilcilerinden Hacı Bayram Veli ve Erdebil Tekkesinde Ayrışma”. *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 1. ed. Ethem Cebecioğlu. Ankara: Kalem Neşriyat, 1. Basım, 2017.
- Taşğın, Ahmet. “Şah İsmail Erkânı: Alevi Toplulukların Ortak Bir Program Etrafında Toplanma Süreci”. *Safevîler ve Şah İsmail*. 11-45. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 1. Basım, 2014.
- Taşğın, Ahmet - Öner, Atay. “Erdebil Tekkesi İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları: Dede Hoca Alaaddin Ali ve Torun Şeyh Cüneyt'in Erdebil Dışında Kalan Türbeleri”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*. 575-594. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1. Basım, 2018.
- Taşğın, Ahmet - Öner, Atay. “Erdebil Tekkesinin Rum Diyarındaki Halifesi Şeyh Hamidi Veli Nam-ı Diğer Somuncu Baba”. *II. Milletlerarası Azerbaycan - Türkiye Münasebetleri Sempozyumunun Bildirileri*. 252-258. Elektronik Kitap, 2017.
- Taşköprülü-Zâde, İsmâ'u'd-dîn Ebû'l-hayr Ahmet Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye*. ed. Ahmet Suphi Furat. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1. Basım, 1985.
- Togan, A.Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 3. Basım, 1981.
- Turan, Ahmet. “Anadolu Alevîleri - Kızılbaşlar”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1992), 45-59.
- Tuysuz, Ş. Cem - Yılmaz, Şahin. “Safevî Devleti Kurulmadan Önce Erdebil Dergâhı Şeyhlerinin Siyasi Faaliyetleri (Şeyhlikten Şahlığa)”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5/3 (Aralık 2019), 724-751.
- Türüt, Duygu. *Osmanlı'da Bir Muhalefet Hareketi Olarak XVI. Yüzyılda Kızılbaşlar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uğur, Ahmet. *Yavuz Sultan Selim*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Ulu, Mahmut. “Hacı Bayram-I Veli – Somuncu Baba İlişkileri”. *III. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Vahit Göktaş - Harun Alkan. Ankara: İlahiyât, 1. Basım, 2018.
- Uluerler, Sıdkı. “Osmanlı-Safevî İlişkilerinin Başlangıcı Sürecinde Osmanlı'da Kızılbaş Algısı”. *Geçmişten Günümüze I Uluslararası Alevilik Sempozyumu*. ed. Mehmet Yazıcı. 2/12-37. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım, 1969.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2005.

- Ünlü, Nuri. *Camiü'd-Düvel (II. Beyazid ve Yavuz Sultan Selim Devri) Müellifi Münecimbaşı Ahmet Dede (Tenkitli Metin Neşri)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Woods, John E. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*. çev. Sibel Özbudun. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1. Basım, 1993.
- Yaman, Ali. “Şah İsmail (Hatâî) Sultan Selim(Yavuz) ve Ebûsuud Efendi Örnekleri Ekseninde Tarihsel Şahsiyetler ve Toplum Mühendisliği”. *Safevîler ve Şah İsmail*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 1. Basım, 2014.
- Yaşaroğlu, Hasan. “Sıffin Savaşı ve Tarihin Gizlediği Bir Gerçek; Ali Muâviye Mütarekesi”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/1 (Winter 2014), 623-635.
- Yıldırım, Rıza. *Turkomans Between Two Empires: The Origins Of The Qizilbash Identity in Anatolia (1447-1514)*. Ankara: The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, A Ph.D. Dissertation, 2008.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Yılmaz, Selahattin. “Abdurrahman Erzincanî”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1996), 243-245.
- Yuvalı, Abdulkadir. “İlhanlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2000.